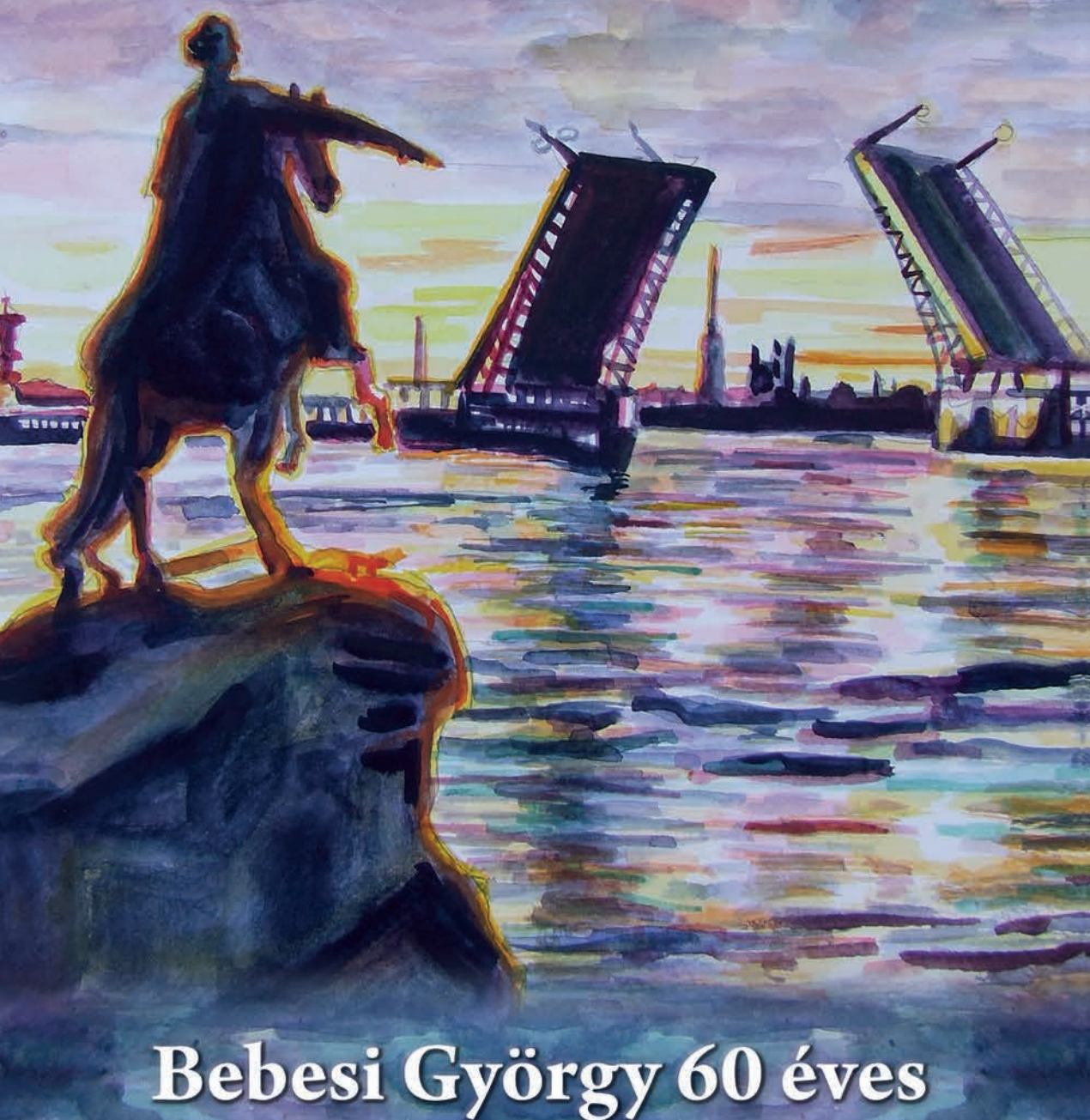

A PÉCSI RUSZISZTIKA SZOLGÁLATÁBAN

Bebesi György 60 éves

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet
Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történeti
Kutatócsoport

A kötet megjelenését támogatták:

Magyar Tudományos Akadémia
Pécsi Területi Bizottság

MTA PÉCSI TERÜLETI BIZOTTSÁGA

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

Alapítvány az Orosz Nyelvért és Kultúráért

LDSZ Vagyonvédelmi Kft.

A PÉCSI RUSZISZTIKA SZOLGÁLATÁBAN

Bebesi György 60 éves

PTE BTK TTI MOSZT Kutatócsoport

Pécs, 2018

Szerkesztette:

Bene Krisztián, Huszár Mihály, Kolontári Attila

A válogatott bibliográfiát összeállította:

Lengyel Gábor

A címlapon található kép Mátis Rita festménye.

Az elő- és hátlapot tervezte:

Matucza Ferenc

Nyomdai munka:

Virágmandula Kereskedelmi, Szolgáltató és Oktatási Kft.

© Szerzők, 2018

© Szerkesztők, 2018

ISBN: 978-963-429-262-3

TARTALOMJEGYZÉK

Tabula gratulatoria	9
Előszó	10

JOGBÖLCSELETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÍRÁSOK

<i>Andrássy György: Az emberi jogok jogának főbb sajátosságai</i>	13
<i>Bács Gábor: Moderate Haecceitism for Modal Realism with Bare Particulars</i>	21
<i>Lendvai Endre: A hazugság szemiotikája</i>	29

SEGÉDTUDOMÁNYOK, MÓDSZERTAN, HELYTÖRTÉNET

<i>Várady Zoltán: A betűtípusok változásai egyházi személyek dunántúli sírkövein</i>	38
<i>Gőzsy Zoltán: Pesty Frigyes helynévgyűjtésének alkalmazási lehetőségei a hon- és népismeret oktatásában</i>	50
<i>Gyimesi Réka: Köztörténeti és módszertani megjegyzések az 1869-es népszámlálás kapcsán</i>	58
<i>Pilkhoffer Mónika: Pécs városiasodásának összetevői és az épületállományra gyakorolt hatásuk a dualizmus korában</i>	66
<i>Sarlós István: Első tervek a bajai bujakórpavilonról</i>	75
<i>Csibi Norbert: A Pécs-székesegyházi és a Pécs-belvárosi plébániák a szerb megszállás időszakában (1918-1921)</i>	83

HADTÖRTÉNET, DIPLOMÁCIATÖRTÉNET, JOGTÖRTÉNET

<i>Csabai Zoltán: Rendőrség és börtön az újbabilóni korban</i>	95
<i>Fedeles Tamás: Firenze-Várad-Róma. Conradus Cardini de Florentia pályájának kontúrjai</i>	110

<i>Bodnár Erzsébet</i> : Az orosz udvar hatalmi reprezentációjának külpolitikai aspektusai a 18. század második felében	147
<i>Dinnyés Patrik</i> : Az első levélváltás II. Katalin orosz cárnő és II. József német-római császár között	157
<i>Bodor Mária</i> : Az orosz hadsereg 1805. évi rövid dél-itáliai hadjárata	167
<i>Schrek Katalin</i> : Egy orosz cár Windsorban – I. Miklós 1844-es angliai útja	175
<i>Szunomár Szabolcs</i> : „Készen állunk!” - Az orosz szárazföldi hadsereg jellemzői 1914-ben	184
<i>Gebei Sándor</i> : Fordulatok az orosz–ukrán viszonyban, 1917-1918	194
<i>Kult László</i> : Olajembargótól Pearl Harborig. Az 1941 őszi japán–amerikai diplomáciai tárgyalások	205
<i>Bene Krisztián</i> : A franciaországi orosz közösség hozzájárulása a (szabad) francia katonai erőfeszítésekhez a második világháborúban	214

MAGYARORSZÁG ÉS SZOMSZÉDAI

<i>Varga Beáta</i> : Bogdan Hmelnyickij – az ukrán „államalapító”?	224
<i>Végh Ferenc</i> : II. Rákóczi Ferenc és a „gens fidelissima”: a ruszinok. Egy monográfia margójára	235
<i>Hornyák Árpád</i> : A Délvidék délszláv birtokba vétele 1918-1920	246
<i>Halász Iván</i> : Emil Hácha és az államfői tisztség a Cseh- és Morvaország Protektorátusban	255
<i>Vitári Zsolt</i> : A Hitlerjugend és a keleti „élettér”	266
<i>Seres Attila</i> : A budapesti „kaland”. Szovjet turisták a magyar forradalom örvényében	279

OROSZORSZÁG TÖRTÉNETE

<i>Font Márta</i> : Az „eltűnt” halicsi történetírás nyomai	293
<i>Makai János</i> : A novgorodiak és a szuzdaliak 1170. évi harca az	

évkönyvi forrásokban	303
<i>Bótor Tímea</i> : Adalékok a Moszkvai Nagyfejedelemség történetéhez. A dinasztikus harc okai a nagyfejedelmi végrendeletek tükrében	312
<i>Sashalmi Endre</i> : Az állam egysége (céloszty goszudarsztva) és az autokrácia: Feofán Prokopovics mint az „orosz államnarratíva” atyja	320
<i>Huszár Mihály</i> : A francia márki, a skót diplomata és az amerikai újságíró utazik a tarantászon... Külföldiek tapasztalatai az oroszországi utazási eszközökről és körülményekről	328
<i>Lenthár Balázs</i> : Hogy robbantotta ki Ungern-Sternberg báró és Szemjonov atamán a szibériai ellenforradalmat?	336
<i>Majoros István</i> : Az ellentmondások birodalma. Oroszország a 19. században	341

A SZOVJETUNIÓ TÖRTÉNETE

<i>Gyóni Gábor</i> : Egy gyilkosság anatómiája	350
<i>Kolontári Attila</i> : Vaszilij Vitaljevics Sulgin útja a Szovjetunióban (1925-1926)	364
<i>Bárdonicsek Dominika</i> : Szabályok és büntetések a Gulag női táboraiban	376
<i>Szávai Ferenc</i> : A Szovjetunió felbomlása	387

ПОЗДРАВЛЕНИЯ С ДРУГОГО КОНЦА МОСТА

<i>Бегвари, Валентина</i> : Bebesi Tanár Úr	400
<i>Бордюгов, Геннадий Аркадьевич</i> : Культ прошлого в России	402
<i>Хаванова, Ольга Владимировна</i> : Миссия барона А.С. Строганова в 1761 г. в Вену и имперский посол граф Миклош Эстерхази	412
<i>Крючков, Игорь Владимирович</i> : Отношение венгерского общества к первой балканской войне в 1912 г. (по донесениям российских дипломатов)	420
<i>Стыкалин, Александр Сергеевич</i> : Как мировое коммунистическое движение отмечало 40-летие Октябрьской революции в России. К истории ноябрьских совещаний компартий 1957 г.	429

Bebesi György válogatott bibliográfiája	440
A kötet szerzői	458

FIRENZE–VÁRAD–RÓMA.
CONRADUS CARDINI DE FLORENTIA PÁLYÁJÁNAK
KONTÚRJAI¹

1418. augusztus 1-jén, Genfben az Apostoli Kancellária hivatala egy bullát állított ki, amelyben az előző év őszén megválasztott V. Márton pápa (1417-1431) Conradus Cardini de Florentia pápai akolitust, a váradi székeskáptalan olvasókanonokját, a magyar korona országainak területére adószedővé nevezte ki.² Mindez megszokott jelenségnek számított, ugyanis a 14. századtól kezdve a pápaság bevételeinek egyre jelentősebb részét tette ki a nyugati kereszténység területén működő egyházi intézményekre kivetett adóból befolyó jövedelem. Az adószedés hatékonyságát az Európa területén szisztematikusan kiépített kollektori hálózat biztosította, amelyet a pápa által kinevezett, s az Apostoli Kamara ellenőrzése alatt álló adószedők, a kollektorok irányítottak. Illetékességi területükön ők szervezték meg a pénz összegyűjtését, majd eljuttatását a pápai udvarba, tevékenységükről – amelyet általában gondosan dokumentáltak – pedig megbízatásuk lezárultával elszámolást nyújtottak be a *Camera Apostolicaba*.³ Természetesen a Magyar Királyság területén is feltűntek a pápai kollektorok az 1310-es évektől kezdődően, tevékenységükről a korunkra maradt számadáskönyvek nyújtanak tájékoztatást.⁴

Kezdetben a magyar korona országai önálló, majd az 1330-as évek végétől I. (Nagy) Lajos király (1342-1382) haláláig Magyar- és Lengyelország közös kollektori körzetet alkottak.⁵ A nagy nyugati egyházszakadás (1378-1417) természetesen komoly törést okozott a pápaság finansziális helyzetében is. A kormányzati és a pénzügyi apparátus továbbra sem költözött Rómába, hanem Avignonban maradt, az Apostoli Kamarát 1383 és 1431 között irányító François de Conzie szimbolizálta tulajdonképpen a pápai pénzügyigazgatás folytonosságát.⁶ A kései Anjou-kortól (1382-1386), illetőleg

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00234/16/2) támogatásával készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban.

² ASV Reg. Vat. vol. 348, fol. 82v-83v; kiadása: THEINER 1859-1860, II. 199-201., 358. sz. Regesztája: LUKCSICS 1931-1938, I. 217. sz.; ZsO VI. 2218. sz.

³ A téma szerteágazó nemzetközi szakirodalmából ehelyütt mindössze néhány munkát említek: KIRSCH 1894; FINK 1930-1931; DESPY 1952; SCHUCHARD 2000; KOWALSKI 2011.

⁴ A Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött források kiadása: MVH I/1.

⁵ Erre lásd: FEDELES 2017a, 36-37.

⁶ GUILLEMAIN 1991, 67. A skizma időszakának pápai pénzügyeire lásd: FAVIER 1966.

Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387-1437) kezdetétől – némi ingadozást követően – a Magyar Királyság és a hozzá tartozó területek ismét önálló kollektóriát alkottak. Jóllehet Petrus Stephani de Monasterio 1375-ben benyújtott számadását követően nem maradt korunkra egyetlen hasonló magyar vonatkozású dokumentum sem,⁷ pápai adószedők továbbra is tevékenykedtek a Kárpát-medencében.⁸

Zsigmond regnálásának első két évtizedében az uralkodó támogatásával szedték az adót a kamarai tisztviselők,⁹ azonban a Nápolyi László trónkövetelőt nyíltan támogató, székhelyét Rómában tartó egyházfővel, IX. Bonifáccal (1389-1404) egyre inkább kiéleződő ellentétek következtében nem élvezhették tovább az uralkodó bizalmát. Miután a pápa legátusa és több magyar főpap jelenlétében Kanizsai János esztergomi érsek Zárában magyar királlyá koronázta Lászlót, Luxemburgi Zsigmond és a pápa között kenyértörésre került sor. 1403 augusztusában az uralkodó megtiltotta a cseh és a magyar egyháziak számára az Apostoli Kamarába történő befizetéseket, a következő évben pedig kiadta a királyi tetszvényjogot, amelyben királyi jóváhagyáshoz kötötte a magyar egyházi javadalmak betöltését, a Szentszék által kiadott dokumentumok kihirdetését.¹⁰ Mindez természetesen az ország területére küldött pápai adószedők sikeres működését is akadályozta, hiszen hiába neveztek ki IX. Bonifác utódai, VII. Ince (1404-1406) és XII. Gergely (1406-1415) kollektorokat,¹¹ a magyar klérus tagjaitól nem tudták beszedni a kirótt adót. Mindezt alátámasztja a magyar főpapok ki nevezési illetve (*servitium commune*), illetve a kisebb javadalmak *annata* megfizetésére vállalt kötelezettségének és tényleges befizetések jelentős visszaesése az 1403-1418 közötti időszakban.¹²

⁷ A számadáskönyv magyar vonatkozásainak kiadását lásd: MVH I/1. 464-520, a lengyel adatsorokat lásd: MPV IX. 53-107.

⁸ A korszakban a következő személyek kaptak kollektori kinevezést: Petrus de Radolina és Iohannes Mancus de Napoli (1389), a Magyar és a Lengyel Királyság általános kollektorai (BP III. 100-103. sz.); Rogerius de Cauaciis de Mediolano (1389-1392) (FEDELES 2005. 437-438); Vilhelmus de Cellmo (1393) (ASV Arm. XXXIII vol. 12, fol. 164r); Antonius de Ponte (1396) (ASV Arm. XXXIII vol. 12, fol. 189r) a Magyar Királyság kollektorai.

⁹ Lásd pl. a királynak a zágrábi püspökhöz és a városhoz intézett parancslevelét, amelyben a pápai adószedő és munkatársai munkájának támogatását kérte. TKALČIČ 1889, 314-315.; ZsO I. 1147. sz.

¹⁰ FEDELES 2018a, 85-87.

¹¹ Branda de Castiglione archipresbiter, a későbbi bíboros (1403), Henricus de Piscia de Mediolano (1407), Andrea dei Benzi da Gualdo spalatói, majd kalocsai érsek (1408-1410). ARTNER 2004, 91-96. sz.

¹² Vö. CAMERALIA I. 124-144., 565-577., 1091-1094. sz. – A skizma idejéből a római pápák kamarai regisztereinek jelentős része, így például az *Introitus et Exitus*, a *Collectorie* kötetei elpusztultak. ESCH 1966, 280.

A helyzet az egyházszakadást felszámoló Konstanzi Zsinat (1414-1418) utolsó éveiben rendeződött. A Szentszék az egyes nemzetekkel kötött konkordátumokban szabályozta az Apostoli Kamarába befizetendő összegek mértékét. A Konstanzban jelen lévő bíborosok által a magyar király számára a főkegyúri jogot (*ius supremi patronatus*) szavatoló oklevél kibocsátását követően (1417) a magyar egyháziak személyesen, képviselőik útján, illetőleg bankházak közvetítésével ismét rendszeresen vállalták az adó befizetését, s többé-kevésbé teljesítették is ígéretüket.¹³ Mindennek nyomán, nyolc esztendei intermezzót követően ismét apostoli kollektor érkezhetett a Kárpát-medencébe, akinek működése elé látszólag az uralkodó sem górdított akadályt. Conradus Cardini kinevezése kapcsán joggal merül fel a kérdés, hogy miért éppen egy firenzei klerikus kapott kollektori megbízást a Magyar Királyság és társországai területére?

Cardini és a Scolari-rokonság

A *Camera Apostolica* Magyarországon működő adószedőinek többsége külhoni származású volt, a pápaság avignoni időszakában túlnyomórészt francia, míg a skizma idején itáliai klerikusok érkeztek.¹⁴ Cardini kinevezése tehát ez alapján teljesen illik a „sormintába”. Az ő esete azonban annyiban mindenképpen eltérő a korábbi adószedőkéitől, hogy kiválasztásában nem a pápai udvar játszotta a kezdeményező szerepet, hanem a Magyarországon letelepült firenzei Scolari család egyik meghatározó tagja, Andrea di Filippo Scolari váradi püspök.

A firenzei polgárok magyarországi üzleti tevékenysége az 1360-1370-es évektől kezdett intenzívvé válni. Többen közülük a Kárpát-medencében telepedtek le, s elsősorban a távolsági szövet-, nemesfémkereskedelemben, valamint a pénzügyigazgatásban szereztek érdekeltséget. Jóllehet az 1403-as lázadás leverését követően Zsigmond a Nápolyi Lászlóval történő kollaborálás vádjával több Budán élő firenzeit lefogatott, a toszkán városállam polgárai továbbra is fontos szerepet játszottak az itáliai-magyar gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokban.¹⁵ Az Arnó-parti városból érkezők a király környezetében is folyamatosan jelen voltak, közel félszázan fordultak meg udvarában, számosan közülük az uralkodó familiárisai lettek, illetve rövidebb-hosszabb ideig szolgálatában álltak.¹⁶ A Magyar Királyság területén élő firenzei kolónia központi alakja Filippo di Stefano Scolari, ismertebb nevén Ozorai Pipó volt, aki a 14. század végétől egészen az 1426-ban bekövetkezett haláláig Zsigmond király egyik legfőbb támaszának számított. A

¹³ Ennek részleteire, a tendenciákra lásd: FEDELES 2014.

¹⁴ FEJÉRPATAKY 1887.

¹⁵ TEKE 1995a; TEKE 1995b; ARANY 2007, 2008, 2009.

¹⁶ BEINHOF 1995, 165-187.

pályafutását kereskedőként kezdő, a pénzügyigazgatás, a diplomácia, hadseregvezetés terén egyaránt kiváló kvalitásokkal rendelkező toszkánra fontos hivatalokat bízott az uralkodó. Ezek közül kiemelkedő az országos sókamarispánság (1401-1426), valamint a temesi ispáni méltóság (1404-1426), mely utóbbi birtokában a délkeleti országrész első számú honor birtokosává vált.¹⁷ Filippót követően a família további hét tagja is több-kevesebb időt eltöltött Magyarországon, közülük öccse Matteo, valamint az egyik unokatestvére, az említett Andrea váradi püspök játszott számottevő szerepet. Mindazonáltal Pipo rokonai mellett az országban élő honfitársainak is támaszt jelentett, akik támogatására a Firenzei Köztársaság levélben kérte.¹⁸

Pipo támogatásával közeli és távolabbi hozzátartozói közül hárman is főpapi székbe emelkedtek. Unokatestvérei közül Andrea először a zágrábi (1407-1409), majd pedig a váradi püspökséget (1409-1426) irányította, Carnino pedig rövid ideig a kalocsai egyházmegye élén állt (1420-1422). Utóbbi e méltóságban a szintén rokon, Benedek-rendi szerzetes, korábbi pécsváradi apát (1410-1424), Giovanni di Andrea Buondelmonti követte (1425-1435, 1438-1447).¹⁹ Andrea – aki mindvégig szoros kapcsolatot ápolt szülőföldjével – püspöksége idején Várad a firenzeiek egyik fontos centrumává vált. Udvartartásában is feltűntek rokonai, honfitársai, közülük ketten a váradi székeskáptalanban jutottak javadalomhoz a főpapnak köszönhetően. Az egyikük a fentebb említett Carnino di Rinieri Scolari váradi kanonikként kezdte egyházi pályafutását, majd onnan emelkedett a kalocsai érseki székbe,²⁰ a másik illető pedig Currado di Piero Cardini volt.

Konrád felmenőiről kevés információval rendelkezünk, családi háttéréről mindössze annyi bizonyos, hogy nevelőapja, Piero di Gherardini Cardini szövetekkel kereskedett Firenzében.²¹ Egy 1378-as adat szerint ő tősgyökeres firenzeiként a város Szentlélek negyedében élt.²² Édesanyja neve nem ismert, így csak annyi állítható, hogy Currado a hölgy előző házasságából születhetett. Pierónak nevelt fia mellett volt egy Giovanni nevű, házasságon kívül született gyermeke is. A testvérek később közösen kereskedtek Magyarországon, amelyre az alábbiakban kitérek. A család – legalábbis az 1427-es és az 1431-es firenzei adókönyvek tanúsága szerint – nem tartozott a vagyonos firenzei famíliák közé, nem volt ugyanis a városban

¹⁷ ENGEL 2003; ARANY 2007, 532-533.

¹⁸ 1405. július 5.: SIMONYI I. 255-257., 64. sz.

¹⁹ FEDELES 2018a, 102., 112., 130., 134.

²⁰ FEDELES – PRAJDA 2014, 375.

²¹ TEKE 1995b, 199.

²² PRAJDA 2011, 103. 383. jz.

sem házuk, sem pedig egyéb ingatlanuk.²³ A szakirodalomban felmerült annak lehetősége, hogy a család Andrea Scolari váradi püspökkel, s ebből következőleg Ozorai Pipóval is rokonságban állhatott.²⁴ Mindezt közvetlen források ugyan nem támasztják alá, az azonban bizonyos, hogy a Cardini és a Scolari családok kapcsolata korábbi keletű, közös pátriájukra, Firenzére vezethető vissza. Konrád minden bizonnyal Andrea püspök hívására érkezett Váradra, s egyházi előmenetele, valamint a főpappal fennálló üzleti kapcsolata alapján egyértelműen a prelátus egyik fő bizalmasának tekinthetjük, ez pedig esetleg a Cardini és a Scolari családokat összefűző távoli rokoni szálakra utalhat.

Születési ideje közelebből nem ismert, így csak hozzávetőlegesen kísérelhetjük meg annak meghatározását. A forrásokban első alkalommal 1411 elején tűnt fel a váradi székeskáptalan lektoraként.²⁵ A Viennei Zsinat (1311-1312) előírásai értelmében a székeskáptalanok tagjainak az egyházi rend fokozatai közül legalább az alszerpapi ordót (*subdiaconatus*) fel kellett venniük.²⁶ A 14. század elejére kialakult gyakorlat szerint pedig e grádus felvételét a betöltött 18. életévhez kötötték.²⁷ Szintén iránymutató lehet e kérdésben 1418-as kollektori kinevezése, hiszen e hivatal hatékony ellátása az elméleti felkészültség mellett bizonyos élettapasztalatokat, határozott kiállást, s ebből fakadó tekintélyt is feltételezett. Egyszerűen fogalmazva az adószedői feladatokra az érett férfiak voltak a legalkalmasabbak. Mindebből következően Konrád születési idejét nagy valószínűséggel az 1380-as évek második felére tehetjük.

Tanulmányait szűkebb pátriájában kezdte, ahol a középkori oktatásezménynek megfelelően a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) alapjait sajátította el. A humán tárgyak (*trivium*) a latin nyelvtan, a retorika és a dialektika, míg a reáliák (*quadrivium*) a számtan, a geometria, a csillagászat és az ének alapismereteivel vértették fel a diákokat.²⁸ Konrád felsőfokú tanulmányokat is folytatott, azonban közelebből nem ismert, hogy mely egyetemet és pontosan mikor látogatta. Mindössze annyi valószínűsíthető, hogy Itália egyik *studium generale*ján mélyítette el tudását. Mindezt akár a firenzei, akár pedig a közeli patinás bolognai vagy padovai intézményekben megtehetette. Az bizonyos, hogy először a *facultas artium*ot kellett elvégeznie, amely lehetővé tette a magasabb szintű, speciális ismeretek

²³ Uo. 63.

²⁴ BUNYITAY 1883-1935, II. 49.; KRISTÓF 2001, 69.

²⁵ MNL OL DL 209793.

²⁶ FEDELES 2005, 134.

²⁷ SALONEN – SCHMUGGE 2013, 61.

²⁸ A középkori iskolákra és oktatásra legújabban lásd: ROSSO 2018. – A firenzei iskolákra és oktatásra lásd: BLACK 2007.

megszerzését. Konrád végül a kánonjogi tanulmányok mellett döntött, amelyeket doktori fokozottal (*doctor decretorum*) zárt. E titulusa mindössze egyetlen alkalommal, 1439-ben bukkant fel,²⁹ így elképzelhető, hogy a jogi stúdiumokat már felnőtt korában teljesítette. Az elméleti felkészültségen túl kereskedő nevelőapja mellett gyakorlati tudásra, többek között alapvető pénzügyi ismeretekre is szert tehetett. A sok ismeretlen tényező ellenére azt bizonyosnak tarthatjuk, hogy a Scolari család ifjú talján felkaroltja megfelelő felkészültséggel rendelkezett a kollektori feladatok ellátásához.

Amint fentebb utaltam rá, Cardini adószedői kinevezésének háttérében püspök patrónusa állhatott. Minthogy megbízólevelét a Konstanzi Zsinatról Itáliába tartó pápai kancellária munkatársai állították ki számára, logikusnak tűnik a feltételezés, miszerint a konzílium idején ajánlották az ifjú itáliai klerikust a leendő pápa, Oddo Colonna bíboros, illetve környezete figyelmébe. A Zsigmond király diplomáciai érzékének, szervezőképességének köszönhetően a nagy nyugati egyházszakadás megszüntetése és az egyház reformja érdekében létrejött európai csúcstalálkozón természetesen az uralkodó mellett magyar világi és egyházi méltóságok is részt vettek népes kíséretükkel.³⁰ Közöttük találjuk – mások mellett – Garai Miklós nádort, Stiboriczi Stibort, Kanizsai János esztergomi és Andrea dei Benzi da Gualdo kalocsai érseket, valamint Filippo és Andrea Scolari.³¹ A váradi püspök nevét ugyan tévesen János alakban örököltette meg a zsinat krónikása,³² Ulrich Richental konstanzi polgár, azonban kétség nem férhet ahhoz, hogy Andrea Scolari váradi püspökről van szó.³³ Azt ugyan nem dokumentálta a derék krónikás, hogy a főpap hány fős kísérettel utazott, tekintetbe véve a magyar prelátusokra vonatkozó adatokat, a váradi püspök legkevesebb húsz fővel érkezhetett a Bodeni-tó partjára.³⁴ A püspökön kívül két váradi kanonok zsinati részvétele szintén dokumentált: a kánonjogi doktorok között Domonkos váradi *custos*,³⁵ míg a prépostok között – több magyar társával együtt – a váradi székeskáptalan előjárójának nevét is feljegyezték.³⁶

²⁹ ASV Reg. Suppl. vol. 364, fol. 87v.

³⁰ A zsinatra lásd: BRANDMÜLLER 1991-1997, I-II; legújabban: FRENSKEN 2015.

³¹ RICHENTAL 1483. fol. 136r, 152v-153r, 167r. – Az ismert magyar résztvevők felsorolását lásd: FEJÉR 1829-1844, X/8. 558-559.

³² RICHENTAL 1483. fol. 136r.

³³ BUNYITAY 1883-1935, I. 237-238.

³⁴ Az esztergomi érsek 226, a kalocsai érsek 28, a szenttrinitási és a kapornaki apát egyaránt 12, míg a kolozsmonostori apát hat fős kísérettel érkezett. RICHENTAL 1483, fol. 152v, 153r, 160r.

³⁵ Uo. fol. 150r.

³⁶ Jóllehet őt az esztergomi érsek kíséretéhez sorolta Richental: „Herr Dominicus propst Waradiensis aus Ungern, bey dem ertzbischoff von Strigoniensis”. Uo. fol. 166v. – Ezúttal is elírás történt, ugyanis a préposti méltóságot Vetési László fia, Tamás kánonjogi doktor viselte 1398 és 1420 között. Vö. C. TÓTH 2013.

Jóllehet Konrádot a források nem említették, minden valószínűség szerint ő is elkísérte püspökét a konzíliumra.³⁷ Az is felettebb valószínű, hogy Andrea és Filippo először a királynak mutatták be Cardinit, amelyre leginkább 1417 nyara és 1418 tavasza közötti időszakban kínálkozott alkalom, amikor az uralkodó közel egy évig Konstanzban tartózkodott.³⁸ Minthogy kollektori kinevezését a Magyar Királysághoz tartozó területekre kapta, személye az uralkodó számára sem lehetett közömbös, hiszen – amint fentebb röviden utaltam rá – Zsigmond országában az egyházi ügyeket is szorosan kézben tartotta.

1. kép

Andrea Scolari püspök címere (RICHTAL 1483. fol. 136r)

Bárhogy is történt, az bizonyos, hogy a firenzei származású váradi lektort a pápa és környezete egyaránt alkalmasnak találta a feladatra, sőt már kinevezését megelőzően a tágabb pápai udvartartás tagjává vált. A pápával és környezetével történő gördülékeny kapcsolatfelvételt, s ezáltal a gyors beilleszkedést bizonyosan megkönnyítette, hogy a korszak univerzális közvetítő nyelve, a latin mellett anyanyelvén, olaszul is kommunikálhatott. Minthogy V. Márton pápa 1418. július 14-én Genfben már familiárisaként

³⁷ KRISTÓF 2014, 196 (32. sz.).

³⁸ 1417. július 22. és 1418. május 17. között mutatható ki a városban. ENGEL – C. TÓTH 2005, 101.

ruházta fel a pápai akolitusok kiváltságaival,³⁹ Konrád az újonnan megválasztott egyházfő kíséretének tagjaként utazott Konstanzból a svájci városba. A Szentatya és udvara 1418. május 16-án hagyta el a zsinat helyszínét, majd Gottliebennél hajóra szálltak, és a Rajnán Schaffhausen irányába hajóztak, végül pedig Solothurn és Bern érintésével érték el a Genfi-tót.⁴⁰ Konrád valószínűleg a több hetes genfi tartózkodást követően is a pápa környezetében maradt, s szeptember elején a Kúriával ő is Itália felé vette az irányt. Torinó, Pavia, Milánó, Mantova, Ferrara, Ravenna, Forlì érintésével érték el Firenzét, ahol másfél évet töltött el V. Márton és udvartartása.⁴¹

„Mission impossible”

A nyugati egyház egységének helyreállítását követően V. Márton pápa legfontosabb feladatát a pápai állam területi egységének helyreállítása, valamint a Kúria reorganizációja képezte.⁴² A *Camera Apostolica* hivatalában is reformok kezdődtek, amelyekben az 1417 őszén kinevezett Ludovicus Alemandi *vicecamerarius* fontos szerepet játszott.⁴³ A pénzügyigazgatás újjászervezése során a hivatal személyi állományában is változások következtek be, a korábbi francia dominancia – az alapvetően internacionális személyi állományú római Kúriában kezdődő folyamatoknak megfelelően – csökkeni kezdett, s lassan ismét az itáliaiak kerültek többségbe.⁴⁴ A Kúria hivatalselőinek kinevezését dokumentáló, *Liber officialium* címet viselő kötet tartalmazza az 1417 és 1431 között a Kamara szolgálatába állókra vonatkozó adatokat.⁴⁵ A számos, Európa különböző területeire újonnan kinevezett adószedő között természetesen megtaláljuk *Conradus de Cardinis de Florentia* nevét is.⁴⁶

³⁹ ASV Reg. Vat. vol. 352, fol. 145v-146r. Regesztája: LUKCSICS 1931-1938, I. 117. sz.; ZsO VI. 2172. sz.

⁴⁰ FRENSKEN 2015, 162-163.

⁴¹ 1419. február 19-én érkezett a pápai udvar Firenzébe, majd 1420. szeptember 9-én keltek útra Siena irányába. COMMISSIONI I. 310. Az egyházi állam ekkor jelentős krízisben volt, ugyanis egy zsoldosvezér Braccio da Montone tartotta uralma alatt területe jelentős részét. V. Márton a bizonytalan helyzet következtében csak 1420. szeptember 28-án érkezett Rómába. JEDIN 1985. III/2. 568-569.

⁴² PARTNER 1958.

⁴³ 1417 júliusában nevezte ki helyettesévé az Avignonban tartózkodó François de Conzie kamarás, akinek az unokaöccse volt. V. Márton pápa 1417. november 21-én kiállított bullájában nevezte ki Alemnadit, s részletesen meghatározta feladatkörét. FELICI 1940, 12.; UGINET 1975, 22-28.

⁴⁴ PARTNER 1958, 131-153.; PARTNER 1990, 8-13.

⁴⁵ Az eredeti kötet jelzete: ASRo Camerale I, vol. 1711; kiadása: UGINET 1975. – *Officiales camere apostolice* a 29-58. oldalon.

⁴⁶ ASRo Camerale I, vol. 1711, fol. 19r; UGINET 1975, 39.

Konrádot a pápa a Magyar Királyság, Dalmácia, Horvátország, Szerbia, Ráma és Lodoméria területére apostoli nunciussá (*nuntium apostolicum nostrum et eisudem sedis*), valamint a Római Egyházat megillető bevételek (*fructuum, reddituum et proventuum, censum aliorumque iurium quorumcumque nobis et Romane ecclesie debitorum et debendorum*) kollektorává és általános beszedőjévé (*collectorem, et generalem receptorem*) nevezte ki. Megbízatása mai fogalmaink szerint határozatlan időre szólt, ugyanis e hivatalt V. Márton és a Szentszék tetszése tartamára (*usque ad nostrum et apostolice sedis beneplacitum*) kapta. Ezzel egyidejűleg pedig a pápa visszahívta a területen korábban tevékenykedő valamennyi kollektort és adószedéssel meghatalmazott személyt. A Szentszék és az Apostoli Kamara nevében kollektori területén valamennyi prelátustól és egyházi intézménytől, egyházi s világi személytől adót szedhetett, továbbá illetékessége az *annatak* (*fructus, reddituus et proventus primi anni beneficiorum ecclesiasticorum*) és prelátusok kinevezési illetékének (*communibus et minutis servitiis prelatorum*) átvételére is kiterjedt. Általános adószedői (*collector generalis*) címe feljogosította arra is, hogy a Kamara által kollektori körzetébe kinevezett egyéb adószedőktől, azok helyetteseitől, más szentszéki hivatalnokoktól az általuk összegyűjtött pénzt átvegye, arról nyugtát állítson ki, valamint az általuk vezetett számadások (*rationes quoque et computa*) ellenőrzésére is felhatalmazást kapott. Az engedetlenkedőkkel, az ő és kollégái munkáját akadályozókkal szemben különböző egyházi fenyítékeket alkalmazhatott, sőt szükség esetén a világi hatóságok segítségét is igénybe vehette (*auxilium brachii secularis*). Az egyházi retorziók eszköztárába tartozott a bíróság elé idézés (*citatio*), egy adott terület egyházi tilalom (*intedictum*) alá vétele, az engedetlenek egyházból való kiközösítése (*excommunicatio*) a klerikusok egyházi hivatalukból történő felfüggesztése (*suspensio*). Ugyanakkor a különböző cenzúrák hatására végül az adó megfizetését választókat fel is oldozhatta (*ab eisdem sententiis absolvendi*) e büntetések alól. A beszedett összegeket egy éven belül el kellett juttatnia a Kamarába. Egyházmegyénként egy altizedszedőt (*subcollector*) nevezhetett ki, a kisebb területű *diocesis*ek esetében pedig egy altizedszedőhöz két egyházmegye tartozott. Az ő neveiket (*nomina et cognomina*) szintén el kellett juttatnia a kamarába. Az általa és munkatársai által végzett feladatokról, az összegyűjtött összegekről két évente (*singulis bienniis*) számadást kellett benyújtania (*rationem et computum reddere et calculum ponere*). Hivatalba lépése előtt a kamarás vagy helyettese kezébe hűség esküt kellett tennie, az általa kinevezett munkatársaitól pedig neki kellett hasonló esküt vennie.⁴⁷

⁴⁷ ASV Reg Vat. vol. 348, fol. 82v-83v; THEINER 1859-1860, II. 358. sz.

A *Liber officialium* tanúsága szerint két héttel a kinevező bulla kiállítását követően került sor Konrád eskütételére. Kollektori hivatala mellett pápai akolitusi státusa is hűségfogadalom letételéhez volt kötve, amelyet szintén ekkor teljesített.⁴⁸ A *Diversa Cameralia* regiszter-sorozat egyik bejegyzése szerint mindez az alkamarás előtt történt Genfben, a pápai Kúriának és hivatalainak ideiglenesen otthont adó épületben.⁴⁹ Ezt követően kezdhetette meg tehát hivatali munkáját kollektori körzetében.

Munkáját segítő, kollektori körzete egyházi és világi potentátjaihoz címzett pápai ajánlóleveleket is minden bizonnyal kiállítottak számára az általános gyakorlatnak megfelelően, azonban ezek nem maradtak korunkra. Arról sincsenek ismereteink, hogy pontosan mikor kezdte meg működését, meddig tartott tevékenysége, hovatovább elszámolásának hiányában azt sem tudjuk, hogy mennyi adót szedett be. A római Kúria bevételeit és kiadásait dokumentáló *Introitus et Exitus* sorozat korszakunkra (1418-1437) vonatkozó köteteiben mindössze három ízben található Cardini neve, azonban egyik esetben sem kollektori minőségben.⁵⁰ 1421 novemberében és decemberében váradi kanonokként és lektorként fizetett be kisebb összegeket Jakab szerémi püspök, valamint két kanonoktársa nevében a *Camera Apostolicaba*.⁵¹ Számadásának, valamint kollektori befizetéseinek hiányából arra következtethetünk, hogy megbízását nem tudta sikeresen teljesíteni, ezért kollektori hivatala, legkésőbb 1420 nyarán valószínűleg megszűnhetett. Az említett év júniusában ugyanis a pápai Kúriában tartózkodott Firenzében, s az említett szerémi püspök meghatalmazottjaként kötelezettséget vállalt (*obligatio*) a főpap kinevezési illetékének befizetésére, majd annak első részletét törlesztette (*solutio*). A befizetés tényét rögzítő feljegyzésben pedig a következőket olvashatjuk: „Firenzei Cardini Péter fia Konrád, a mi pápa urunk akolitusa keze által” (*per manus Conradi Petri de Cardinis de Florentia domini nostri pape acoliti*).⁵² A kollektori hivatal említésének hiánya pedig megbízásának végére utalhat. E feltételezésemet támasztja alá az a

⁴⁸ „Item die quartadecima mensis augusti dominus Conradus de Cardinis de Florentia dudum receptus in acolitum domini nostri pape iuravit etc. Item prefatus dominus Conradus de Cardinis receptus per bullam in collectorem fructuum, reddituum et iurium Camere Apostolice in regno Ungarie, Dalmatie, Croatie, Serwie, Rame, Lodomerie ceterisque regnis et partibus domino Sigismundo regi Ungarie ratione corone Ungarie suppositis, in forma solita iuravit die predicta XIIIa dicti mensis Augusti.” – ASRo Camerale I. vol. 1711, fol. 19r; UGINET 1975, 39.

⁴⁹ „Iuravit fidelitatis in manibus domini vicecamerarii in sala domprum superiori Gebensis.” – ASV Cam. Ap. Div. Cam. vol. 3, fol. 117v.

⁵⁰ A sorozat kronologikus mutatójára lásd: ASV Indice 1036. Az áttekintett vonatkozó kötetek a következők: ASV Cam. Ap. Intr. et Exit. vol. 379-380, 382-385, 387, 389-390, 393-399, 402.

⁵¹ Uo. vol. 379, fol. 59v, 62v.

⁵² CAMERALIA I. 590. sz.

körülmény is, hogy a szomszédos Lengyel Királyság, valamint az időközben a Velencei Köztársaság uralma alá került Dalmácia területén működő pápai adószedők befizetéseit rendszeresen dokumentálták a kamarai főkönyvekben.⁵³ Ugyancsak erre utal, hogy a kerületében általa vagy helyettesei által beszedett összegekről nem maradt fenn egyetlen nyugta sem.⁵⁴ Vajon mivel magyarázhatjuk mindezt?

Feltételezésem szerint a háttérben egyrészt az 1420-as évek huszita hadjáratait, másrészt pedig az ország határait egyre nagyobb nyomással nehezítő oszmán veszélyt sejtethetjük. Zsigmond király az oszmánoktól elszennvedett nikápolyi vereséget követően az egyházi intézményeket hadiadó fizetésére kötelezte (1397), amelyet következetesen be is hajtott; a főpápoknak pedig egyházmegyéjük jövedelméből bandériumot kellett felszerelniük és fegyverben tartaniuk.⁵⁵ Egyházpolitikájának egyik jellemző vonásaként gyakran évekig betöltetlenül hagyott egyházmegyéket, kormányzásukat világi híveire bízta, az így befolyó jövedelmet pedig egyrészt a husziták elleni katonai vállalkozásokra, főként pedig a déli határvédelem kiépítésére, fenntartására fordította.⁵⁶ A bíborosok által a mindenkori magyar királyok főkegyúri jogát biztosító oklevélben (1417) olvasható, majd hamarosan toposszá váló fordulat, miszerint „Magyarország hitetlenek határán fekvő királysága a kereszténység egyik védőbástyájaként és pajzsaként ismeretes”,⁵⁷ forrása nagy valószínűség szerint maga Luxemburgi Zsigmond lehetett. A Konstanzi Zsinaton a magyar uralkodó és a Szentszék között kialakult kompromisszum részeként a király formálisan hozzájárult az új pápai adószedő kinevezéséhez országai területére. Ez pedig azzal a reménnyel kecsegtette a pénzügyi stabilitás megteremtésén fáradozó Apostoli Kamarát, hogy a magyar egyházat ismét be tudja kapcsolni a revitalizált kollektori hálózatba. A valóság ugyanakkor a Szentszék várakozásaitól jelentősen eltért, amely Zsigmond egyházpolitikai elképzeléseinek, valamint a külső körülményeknek az együttes következménye volt. Minthogy a hitetlenek (husziták, oszmánok) elleni harc a pápaságnak és magyar királynak

⁵³ Néhány példa: „a domini Petro de Lamburga in regno Polonie fructibus Apostolice Camere debitorum collectore de pecuniis per eum exactis florenos auri de Camera trecentos” (1425) – ASV Cam. Ap. Intr. et Exit. vol. 383, fol. 7r; „habuit recepti [...] a domino Didaco collector Dalmatie florenos auri de Camera quinquaginta” (1433) – Uo. vol. 396, fol. 8v. – Jacobus de Rubeis lengyel kollektor kamarai befizetéseit (1426-1434) is folyamatosan bejegyezték, számadásai is korunkra maradtak. Működésére lásd: KOWALSKI 2011.

⁵⁴ Erre lásd: Petrus Stephanii tevékenységének vonatkozó részét. FEDELES 2017a.

⁵⁵ C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014, 178-199.

⁵⁶ C. TÓTH 2012; FEDELES 2018a.

⁵⁷ Az eredeti latin textus: „regnum Hungarie in confinio infidelium constitutum quasi quoddam propugnaculum et clipeus Cristianitatis” – MÁLYUSZ 2005, 11. A magyar fordítás: TUSOR 2014, 223.

egyaránt érdekében állt, nézetem szerint a Szentszék hallgatólagosan elfogadta, pontosabban kénytelen volt tudomásul venni, hogy a magyar klérustól a kollektorok által szedett tizedek és más kirótt adók nem érkeztek meg az Apostoli Kamarába, valamint, hogy a déli egyházmegyéek gyakran évekig főpásztor nélkül maradtak. Zsigmond viszont a *modus vivendi* részeként nem gördített akadályt az elé, hogy a főpapi méltóságot elnyerő jelöltjei a szentszéki kinevezés feltételeként befizessék a meghatározott illetékeket, a kisebb javadalmak birtokosai pedig az annatákat.⁵⁸ A helyzet a későbbiekben sem változott, ugyanis a Zsigmond halálát követő időszakban kinevezett két apostoli kollektor, Giovanni de Dominis (1439) zenggi, később váradi püspök, majd Tatai Bálint (1448) veszprémi prépost tevékenysége nyomán esetlegesen begyűjtött adókra vonatkozó adatok nem ismertek.⁵⁹ Mindez nem meglepő, ugyanis az 1440-es évektől kezdődően az ország egyre inkább anyagi támogatásra szorult. II. Pius pápa (1458-1464) pedig az oszmánok ellen tervezett – ám meg nem valósult – keresztes hadjáratra például önálló adót vetett ki, amely számára a *Camera Apostolica* egy új „pénztárat” hozott létre (*Depositaria della Crociata*).⁶⁰

Konrád kollektori megbízásának és esküjének megfelelően hozzálátott a hivatali munkához. Elsőként a tervezett adószedés infrastrukturális feltételeit kellett kialakítania,⁶¹ amely alapfeltétele volt – tekintve körzetének földrajzi kiterjedését, s a korabeli közlekedési viszonyokat – az altizedsedők kinevezése. A 14. század gyakorlatának, valamint a kinevező bulla előírásainak megfelelően egy-egy egyházmegye alkotta a kialakítani tervezett alkollektori körzeteket. A korunkra maradt források négy személy nevét őrizték meg, akik vélhetőleg Cardini subcollectorai voltak. Az általános gyakorlatnak megfelelően valamennyien a helyi klérus tagjai közül kerültek ki, s egy-egy káptalanban viseltek javadalmat, így az adott egyházmegye viszonyait jól ismerték.⁶² Mindegyikükről csak a haláluk folytán megüresedett javadalmukért benyújtott folyamodványok tájékoztatnak. Mivel ők is az *Apostoli Kamara* hivatalnokai közé tartoztak, egyházi javadalmaik üresedés esetén pápai rezerváció alá estek.⁶³ Jóllehet eddig nem került napvilágra a Cardini által kinevezett, s a Kamarába eljuttatott helyettes adószedők listája, kilétük bizonyosan ismert volt a hivatalban. A szupplikációkban

⁵⁸ Erre lásd: FEDELES 2014.

⁵⁹ Kollektori kinevezésükre lásd: LUKCSICS 1931-1938, II. 608. sz.; THEINER 1859-1860, II. 251.

⁶⁰ ASRo Camerale I. Sancta Crociate Computorum Libri vol. 1233. (1463-1464), 1234. (1464-1473), 1235. (1464-1472), 1236. (1476-1485), 1237. (1489-1492).

⁶¹ A kollektori iroda személyzetére analógiaként lásd: FEDELES 2017a, 56-61.

⁶² FAVIER 1966, 103.

⁶³ SCHUCHARD 2000, 35.

tehát mindegyikük esetében feltüntették e hivatalukat is. Az ismert személyek a következők: Pál fia Gál (†1419) vasvári éneklőkanonok,⁶⁴ Szentimrei Sebestyén fia Miklós, egri kanonok borsodi főesperes (†1420),⁶⁵ Baranyai István zágrábi kanonok (†1420),⁶⁶ Cserkúti Gál fia György pécsi örkanonok (†1432).⁶⁷ Adószedéssel kapcsolatos tevékenységükről említésükön kívül további ismeretekkel nem rendelkezünk, hiszen – ameddig hipotézisemet esetleg újabb napvilágra kerülő források nem cáfolják – Konrád ténylegesen nem tudta az egyházi intézményekre kivetett szentszéki adót begyűjteni.

Kamarai ügyek

Mindazonáltal a firenzei klerikus pápai familiáristként és akolitusként továbbra is a pápai udvarhoz tartozott, és ezáltal az Apostoli Kamarával is kapcsolatban maradt. Mindezt kellően szemlélteti, hogy 1420 és 1427 között összesen tíz személyt képviselt a pápai Kúria e központi hivatalában, s ezzel a korszak egyik legaktívabb magyar prokurátorának számított. Négy alkalommal egy-egy főpap nevében vállalta a szervícium kiegyenlítését (*obligatio*), összesen ötször fizetett megbízói nevében (*solutio*), hét ízben a kanonoki javadalmakkal kapcsolatos *annata*-ügyeket intézett,⁶⁸ míg egy esetben a püspökök számára előírt kötelező szentszéki látogatást (*visitatio ad limina apostolorum*) teljesített.⁶⁹ (1. táblázat) Megbízói között négy főpapot, valamint tíz kanonokot találunk, többségük, összesen hét fő váradi javadalmas (egy püspök és hat székeskáptalani kanonok) volt. Rajtuk kívül a Carniano kalocsai érsek, valamint Mikola Jakab szerémi és Csanádi Balázs erdélyi püspök nevében járt el. Ezek alapján tehát elmondható, hogy elsősorban saját egyházának tagjaitól kapott megbízást, akiket természetesen jól ismert. A Scolari családból származó kalocsai érseket is a közeli ismerősök (rokonok?) közé sorolhatjuk. Konrád a Kúriában kialakított kapcsolatai, nyelv- és helyismerete révén otthonosan mozgott a központi hivatalok útvesztőjében, így szívesen vállalta e megbízásokat. Mindazonáltal a kamarai ügyintézés itáliai utazásainak csak egy szegmensét jelentette, ugyanis – amint az alábbiakban látni fogjuk – üzleti érdekeltségei, valamint hivatalos

⁶⁴ 1419. október 13. előtt elhunyt, „subcollector proventuum Camere Apostolice” – LUK-CSICS 1931-1938, I. 212. sz.

⁶⁵ 1420. február 22. előtt elhunyt, „fructuum Camere Apostolice collectoris” – Uo. 239. sz. – Ez esetben minden valószínűség szerint lemaradhatott a „sub” előtag.

⁶⁶ 1420. június 19. előtt elhunyt, „subcollector fructuum Camere Apostolice” – Uo. 301. sz.

⁶⁷ 1432. május 3. előtt elhunyt, „mediorum fructuum camerae apostolicae subcollector” – Uo. II. 92. sz. – Ő már 1395-től a pécsi székeskáptalan tagja volt, emellett Zsigmond király familiárisa, így a viszonylag késői adat ellenére is Cardini munkatársa lehetett. Személyére lásd FEDELES 2005, 343. 67. sz.

⁶⁸ Ezekre részletesen lásd: CAMERALIA I. XXXI-XXXIX

⁶⁹ Erre részletesen lásd: FEDELES 2018b.

diplomáciai feladatai okán az 1420-as években szinte állandóan úton volt Várad, Firenze és Róma között. Ugyan adatokkal nem tudom alátámasztani, kétségeink ne legyenek afelől, hogy e megbízásokat valamifajta ellenszolgáltatás, mai fogalmaink szerint megbízási díj fejében végezte.

Természetesen ügyfeleinek képviselőjéhez hivatalos okiratra volt szükség, amelyet közjegyzők állítottak ki a felek részére. A Cardini számára kiállított prokurátori meghatalmazások közül ugyan egyetlen példány sem maradt korunkra, a Carniano kalocsai érsek nevében vállalt befizetésre vonatkozó obilgációs bejegyzés az általános gyakorlatra utal. A főpap Bodrogi Miklós császári közjegyző előtt bízta meg a váradai lektort, hogy képviselje az Apostoli Kamaránál. Erről 1420 februárjában az illető hivatalos kézjeggyével ellátott dokumentumot állított ki, amelyet Konrád bemutatott Rómában (1421).⁷⁰ A Csanádi Balázs erdélyi püspök nevében vállalt kötelezvényről készült feljegyzésben (1424) szintén utaltak Konrád megbízólevelére.⁷¹

1. táblázat: Konrád ügyfelei az Apostoli Kamaránál (1420-1427)

Dátum	Személy		Ügy	Forrás
1420. 6. 5.	Mikola Jakab szerémi püspök		<i>obligatio</i>	ZsO VII. 1797. sz.
1420. 6. 23.			<i>solutio</i>	CAMERA-LIA I. 590. sz.
1421. 11. 22.				ZsO VIII. 1174. sz.
1421. 11. 27.				CAMERA-LIA I. 594. sz.
1421. 11. 26.	Carnino di Rineri Scolari kalocsai érsek		<i>obligatio</i>	Uo. I. 154. sz.
1421. 11. 28.			<i>solutio</i>	Uo. I. 595. sz.; ZsO VII. 2372. sz.; VIII. 1189-1190. sz.

⁷⁰ „prout de huiusmodi procuracionis mandato, quodam publico, per [...] Nicholaum Iohannis de Bodrog, presbyterum, publicum imperiali auctoritate notarium sub die 13 mensis Februarii, anno Domini 1420 proxime preterito desuper confecto constabat” – CAMERALIA I. 154. sz.

⁷¹ „Conradus prepositus dicte ecclesie Waradiensis, etiam procurator et procuratorio nomine dicti domini electi, prout constat, quodam publico instrumento alio per magistrum Thomam Stephani, clerici coniugati, Transilvane diocesis dicta auctoritate notarium die 15 dicti mensis Novembris, scripto et recepto, obtulerunt Camere Apostolice et collegio” – CAMERALIA I. 158. sz.

A pécsi ruszisztika szolgálatában

Dátum	Személy		Ügy	Forrás
1421. 12. 10	Nagymihályi Antal váradi kanonok		<i>annata</i>	Cameralia II. 1104. sz.
	Szentlőrinci Antal váradi kanonok			Uo. II. 1105. sz.
1421. 12. 12.	Vépi Péter váradi kanonok			ASV Cam. Ap. Intr. et Exit. vol. 379, fol. 62v.
	Kerekegyházi Mihály váradi kanonok			
1424. 2. 14. és 21.	Csanádi Balázs erdélyi püspök		<i>obligatio</i>	Cameralia I. 158-159. sz.
1424. 2. 23.			<i>solutio</i>	Uo. I. 609. sz.
1425. 6. 20.	Fudi László váradi örkanonok		<i>annata</i>	ASRo Camerale I, vol. 1114, fol. 162r, 166v
	Becskereki Miklós erdélyi és váradi kanonok			Cameralia II. 1144, 1146. sz.; ASRo Camerale I, vol. 1114, fol. 166r
	Nagymihályi Antal váradi kanonok			Uo. II. 1145. sz.
1427. 8. 6.	Csanádi Balázs erdélyi püspök		<i>visitatio</i>	FEDELES 2018b. 129-130. 2. sz.
1427. 9.	Kusalyi Jakcs Dénes váradi püspök		<i>obligatio</i>	CAMERALIA I. 171. sz.

Megbízásai során több részletben összesen 1240 forintot fizetett be személyesen a *Camera Apostolica* kincstárába. E summa legnagyobb részét, 1170 forintot 1421 novemberében–decemberében adta át a hivatal depozitáriusának, amely legnagyobb hányadát, 1000 kamarai aranyat a kalocsai érsek *servitium communis*a tette ki. Ekkora összeg készpénzben történő kiegyenlítése a korszakban azonban már ritkának számított, ugyanis a főpapok, sőt a kisebb javadalmasok körében egyre inkább elterjedt a bankházak szolgáltatásainak igénybevétele. Ez a pénz biztonságosabb célba juttatása mellett – legalábbis a nagyobb összegekkel adós érsekek, püspökök esetében – valószínűleg azzal magyarázható, hogy a prelátusok kinevezésük idején magától értetődően még nem rendelkeztek egyházmegyéjük jövedelmeivel, így szükségük lehetett a bankok nyújtotta hitelre. Különösképpen akkor terhelte meg a büdzsét az illetékfizetés, amikor az elődök elmaradt *servitiumait* is az újonnan kinevezett főpapnak kellett kifizetnie.⁷² A korszakban a kiterjedt fiókhálózattal rendelkező firenzei pénzintézetek uralták a banki szektort, így az Apostoli Kamara, elsősorban velük alakított ki szoros üzleti kapcsolatot, amelyek a pápaság és a részegyházak közötti pénzforgalom jelentős részét bonyolították. A Medici-társaság szerepe kiemelkedő, ugyanis a 14. század utolsó évtizedeitől a 15. század utolsó negyedében bekövetkező hanyatlásig e cég volt a piacvezető a kamarai befizetések közvetítésében.⁷³ Nem meglepő tehát, hogy a magyar egyháziak is többnyire a Medici-kompániát választották: 1417 és 1447 között összesen 47 esetben vették igénybe szolgáltatásait.⁷⁴ Jóllehet a Mediciék Budán nem tartottak fent filiát, a Kárpát-medencében üzletelő kereskedők révén kapcsolatban álltak a Magyar Királysággal, s az ügyletek lebonyolítása elsősorban a velencei bankfiókon keresztül történt.⁷⁵ Konrád itáliai utazásai során Velencében is megfordult, így vélhetőleg kapcsolatba került a Medici-bankkal, s ügyfelei számára igénybe vehette annak szolgáltatásait. Mindezt alátámasztani látszanak a következő adatok. A váradi prépost 1424 februárjában személyesen vállalt Csanádi Balázs erdélyi püspök nevében kötelezettséget a prelátus kinevezési illetékének kiegyenlítésére, majd néhány nappal később az első 68 forintos részletet be is fizette. Hét hónappal később pedig a firenzei társaság közvetítésével (*per manus Cosme et Laurentii de Medicis camporum Florentinorum Romana Curia commorantium*) megérkezett a fennmaradó 1773 forint is.⁷⁶ 1425 júniusában Cardini ismét Rómában járt, ahol három kanonoktársa, Fudi László, Becskereki Miklós és Nagymihályi Antal *annata*

⁷² MAYER 1923-1924.

⁷³ ROOVER 1948; ROOVER 1963; ESCH 1966, 282-321.; CASSANDRO 1994; ESCH 1998.

⁷⁴ FEDELES 2014, 200.

⁷⁵ TEKE 1995a, 143.; ARANY 2008, 281.; PRAJDA 2017, 41.

⁷⁶ CAMERALIA I. 611-612. sz.

fizetésével kapcsolatban kereste fel az Apostoli Kamarát. Ügyfelei számára a fizetési határidő elmulasztása miatt rájuk kirótt exkommunikáció, és az ebből fakadó szabálytalan állapot alól kért és kapott felmentést. Noha személyesen jelent meg a hivatalnál, a három váradi javadalmas összesen 90 forintra rúgó fizetési kötelezettségét nem ő teljesítette, az összeg a Medicieneken keresztül érkezett.

Konrád a kamarai ügyintézés mellett további, a Kúriánál elvégzendő feladatokra is vállalkozott, amint a *Cancellaria Apostolica* hivatalánál az általa benyújtott és regisztrált folyamodványok tanúsítják.⁷⁷ Az összesen 13 témában beadott szupplikáció többsége a váradi egyházhoz kapcsolódik, míg a folyamodványok közel fele a Scolari család egy-egy tagjához, Andrea váradi püspökhöz, Carniano kalocsai érsekhez, valamint Pippo temesi ispánhoz köthető. Két ízben, ámde azonos ügyben saját érdekében kérvényezett. Beadványában egy számára a váradi préposti javadalom és egy zágrábi kanonoki stallum adományozásáról kiállított pápa bulla kiegészítését kérte, ugyanis az okiratban nem tüntették fel ezek értékét (*prepositura ac canonicatus et prebenda predicti propter excessivum valorem non veniunt*).⁷⁸ Saját intézménye, a váradi székeskáptalan nevében előterjesztett kérésének, amely a kanonokok végrendelkezésére vonatkozott, egyik kezdeményezője a káptalan előljárójaként szintén ő lehetett.

2. táblázat: A Konrád által személyesen benyújtott szupplikációk

Dátum	Személy/Intézmény	Tárgy	Forrás
1420. 5. 6.	Filippo Scolari	ozorai búcsú	ASV Reg. Suppl. vol. 144, fol. 247v-248r
	Andrea Scolari	teljes bűnbocsánat	
1421. 11. 28	saját	váradi prépostság és zágrábi kanonokság	LUKINOVIĆ 1994. 40. sz.
	Carniano Scolari kalocsai érsek	szent rendek felvétele; misecelebrálás <i>interdictum</i> idején	LUKCSICS 1931-1938. I. 428., 430. sz.

⁷⁷ A folyamodványok ügymenetére legújabban lásd: LAKATOS 2018, 11-28.

⁷⁸ LUKINOVIĆ 1994, 40. sz.

Dátum	Személy/Intézmény	Tárgy	Forrás
1421. 12. 15.	saját	váradí prépostság és zágrábi kanonokság	Uo. 432. sz.
	Filippo Scolari	ozorai ferences kolostor alapítása	Uo. 434. sz.
1421. 12. 16.	Andrea Scolari váradí püspök	segédpüspökének váradí kanonokság	ASV Reg. Suppl. vol. 158, fol. 188v
	Filippo Scolari	váradí kegyhelyre gyóntatók	Uo. fol. 188v-189r
1427. 7. 23.	váradí káptalan	kanonokok végrendelkezése	LUKCSICS 1931-1938. I. 954. sz.
1427. 8. 2.	Miklós erdélyi kanonok	váradí kanonokság	Uo. 958. sz.
	Gwchi László erdélyi klerikus		Uo. 959. sz.
	Ártándi Miklós váradí klerikus		Uo. 960. sz.
	Vépi Péter váradí kanonok	váradí <i>lectortus</i>	

Az üzletember

Currado a családi hagyományok, az itáliai, különösen firenzei és római kapcsolatrendszere, pénzügyi-kereskedelmi tapasztalatai, gyakori hivatások utazásai, s nem utolsósorban Andrea Scolari püspökhöz fűződő szoros (talán rokon) kötődése révén maga is bekapcsolódott a magyar-itáliai üzletbe. A Cardini fivérek, Currado és Giovanni a Magyarországon érdekeltiséget szerzett firenzei társaik többségéhez hasonlóan elsősorban gyapjúszóval kereskedtek. Üzleti tevékenységük a Magyar Királyság és a Firenzei Köztársaság mellett Rómát, sőt valószínűleg Velencét is érintette.⁷⁹ A

⁷⁹ PRAJDA 2011, 103.

Scolari fivérek, így Andrea váradi püspök, valamint Tommaso és Simone Melanesi üzleti kapcsolata is elsősorban a szövetkereskedelmen alapult. A Budán letelepedett Melanesi testvérek az 1420-as évek elején alapították magyarországi kereskedőtársaságukat, amely jelentős forgalmat bonyolított le. Itáliából gyapjút, selymet importáltak, míg Magyarországról fémet (aranyat, ezüstöt, rezet) szállítottak az Appennini-félszigetre. A testvérek a Scolarikhöz hasonlóan Zsigmond bizalmasai közé tartoztak, mindketten az uralkodó familiárisai lettek.⁸⁰ A Scolarikkal fennálló szoros baráti-üzleti kapcsolatukat támasztja alá, hogy Simone a váradi püspök testamentumának írásba foglalásánál tanúként volt jelen, Tommasot pedig Andrea és Matteo Scolari végrendeletének végrehajtói között nevezte meg Filippo Scolari.⁸¹ E szövetkereskedelemben Currado Cardini is bekapcsolódott. Korunkra maradt ugyanis Konrád és Andrea püspök elszámolása (*ragione e saldo insieme*) 1423 áprilisából, amelyből arról értesülünk, hogy gyapjúval és egyéb árukkal (*di panni o d'altro*) üzleteltek a magyar Királyság és Itália, elsősorban Firenze és Róma, valamint más helyek között (*ne reame d'Ungheria chome fuori de reame in Italia o altrove a Firenze, Roma o qualunque altro luogho*). A mérleg a váradi prépost számára negatív volt, ugyanis 105 forinttal tartozott a főpapnak.⁸² A főpap és kanonok üzlettársa a korabeli gyakorlatnak megfelelően elsősorban a Firenze és a Magyar Királyság közötti távolsági kereskedelemben kapcsolódtak be: nemesfémet exportáltak Erdélyből Itáliába, onnét pedig luxuscikkeket, olasz selymet és egyéb szöveteket hoztak be. Azonban nem csupán a toszkán városállam alkotta működési területet, ugyanis jelentős érdekeltségeket szereztek Rómában és Velencében is.⁸³

Vállalkozásuk egyik központja egyértelműen Róma, a pápai Kúria volt, ahol az Apostoli Kamara alkalmazásában álló Konrád elsősorban pénzügyi tranzakciókat bonyolított le, amint fentebb láthattuk, de az említett elszámolás alapján valószínűsíthetően szövetekkel is kereskedhettek az Örök Városban. E feltételezés kézenfekvőnek látszik, tekintve Firenze és Róma földrajzi elhelyezkedését, a két város közötti úthálózatot, valamint Konrád családi kapcsolatait. Római utazásai alkalmával felkereste szülővárosát is, ahol a rokonlátogatás mellett beszerezhetette a szükséges árukészletet. Konrád a pápai udvar tagjaként különböző előjogokat élvezett, gyakori római útjai alkalmával pedig megfelelő helyismeretre és kapcsolati hálóra tett szert az Örök Városban, amely körülmények a sikeres üzleti tevékenység nélkülözhetetlen előfeltételei voltak. Rómában a 14. század 80-as éveitől kezdődően sok firenzei telepedett le, s e népes kolónia az Angyal-híd

⁸⁰ TEKE 1995b, 198.; ARANY 2009, 163-164.; PRAJDA 2017, 44-46.

⁸¹ TEKE 1995b, 198.

⁸² MNL OL DF 289 085; ZsO X. 355. sz.; PRAJDA 2017, 47. 54. jz.

⁸³ PRAJDA 2013, 24.

közelében, a Tevere kanyarulata mellett lévő *Ponte* kerületben koncentráldott. Itt álltak a firenzei kereskedők házai, irodái, amely a város üzleti-kereskedelmi életének egyik fontos központja, s ahonnan az Angyal-hídon át a Vatikán, azaz a pápai Kúria is könnyen megközelíthető volt. A 15. század során folyamatosan bővülő római toszkán közösség jelentőségét, egy-szersind anyagi lehetőségeit szemlélteti, hogy a 16. század, elején felépítették az említett kerületben a mindmáig működő *San Giovanni dei Fiorentini* templomot, amely az Örök Városban élő valamennyi firenzei plébániája-ként szolgált.⁸⁴ Római tartózkodásai idején Konrád minden bizonnyal e, döntően honfitársai által benépesített kerületben szállt meg, ismerősinél vagy a városrész számos tavernájának egyikében.⁸⁵ Római tevékenységét bizonyára földije is segítette, köztük egy Scolari rokon, Simone di Andrea Buondelmonti. Ő a fentebb említett pécsváradi apát, majd kalocsai érsek Giovanni testvére volt, s V. Márton pontifikátusa idején szintén a pápai udvartartás tagja lett. A pápa familiárisává és asztaltársává, majd pedig Róma város szenátorává nevezte ki.⁸⁶

Cardini itáliai útjai során Velencében is megfordult, ugyanis a Kárpát-medencéből az Appennini-félszigetre igyekvők számára a legpraktikusabbnak és leggyorsabbnak az adriai hajóút számított: a Zenggből kifutó bárkák a part mentén haladva érték el a kalmár köztársaság nemzetközi kikötőjét.⁸⁷ Minthogy a Lagúnák városa a firenzei kereskedők egyik kiemelkedő központjának számított,⁸⁸ Konrád nem pusztán átutazóban fordult meg ott. Nyilván üzleti ügyeket is intézett, hiszen püspökével ott is érdekeltséget szereztek. Akár váradi rezidenciájáról, akár Budáról – ahol népes firenzei közösség élt a 14. század második felétől – indult útnak, a Zágrábot biztosan útba ejtette, hiszen kanonoki stallummal rendelkezett az ottani székeskáptalanban is.⁸⁹ E javadalomhoz tartozó lakás/ház a hosszú utazás során, a hajóutat megelőzően pihenő helyet nyújtott Konrádnak és kíséretének, a városban pedig feltölthette élelmiszerkészletét. Nyilván az sem volt

⁸⁴ ESCH 1966, 312-313.; ESCH 1972, 485-488.

⁸⁵ Egy 1526-os jegyzék szerint Róma kommerciális szálláshelyei közül arányaiban a legtöbb, 16% a Ponte kerületben létesült. ROMANI 1948, 68.

⁸⁶ Dátum nélküli familiárisi kinevezése: „*Martinus etc. Dilecto filio nobili viro Simoni, quondam Andree de Bondelmontibus militis nato domicello Florentino, familiari nostro salutem etc. [...] te in familiarem nostrum domesticum et continuum commensalem tenore presentium gloriose recepimus et aliorum familiarium meorum domesticorum continuorum commensalium consortio favorabiliter aggregamus [...]*” – ASV Cam. Ap. Div. Cam. vol. 12, fol. 99rv. Szenátori kinevezése 1428. január 21-én kelt. Uo. vol. 11, fol. 152v.

⁸⁷ A Luca degli Albizzi vezette követség is ezt az útvonalat használta 1427-ben. PRAJDA 2011. – A Rómába igyekvő magyar zárandokok is többnyire ezt az utat választották. FEDELES 2015, 199.

⁸⁸ PRAJDA 2017, 47.

⁸⁹ ASV Reg. Suppl. Vol. 158, fol. 52rv; kiadása: LUKINOVIC 1994, 40. sz.

mellékes, hogy Zágrábban is letelepedtek firenzei kereskedők, ugyanis e város is fontos láncszemét alkotta a magyar-talján távolsági kereskedelemnek.⁹⁰

Az üzletre visszatérve mindenképpen érdemes kitérni egy Konrád által 1422 júniusában papírra vetett, olasz nyelvű nyugtára. E szerint a váradi prépostság javadalmát korábban Andrea Scolari váradi püspök kezelte, s az ebből származó jövedelmet Cardini a főpapnak adományozta.⁹¹ A dokumentum ugyan összeget nem tartalmaz, azonban a beneficium éves bevétele két évtizeddel később 200 ezüstmárkára taksálták,⁹² amely a prépostságokat tekintve kiemelkedően magas, megközelítőleg 800-1000 forintnak felelne meg.⁹³ Ez esetben minden bizonnyal felcserélték a márkát és a forintot, ugyanis egy 1445-ös dokumentumban már csak 250 forintra becsülték a préposti stallum értékét.⁹⁴ A forrásokból megtudjuk azt is, hogy az említett méltóság két esztendőn át maradt betöltetlen, amelyet a hiteleshelyi oklevelekben is következetesen feltüntettek.⁹⁵ Valószínűsíthető, hogy az e javadalomból származó bevételek a püspök és Konrád közös vállalkozása számára nyújthatott „tőkeinjekciót”. Miután tehát 1422 nyarán Cardini elfoglalta a préposti méltóságot, hivatalos irattal biztosította püspökét, hogy a későbbiekben nem lesznek visszamenőleges követeléseai. A Cardini testvérek ugyancsak 1422-re keltezhető ingatlantranzakcióját, amelynek keretében a váradi püspök a Firenze városától délre fekvő vicchiomaggio-i családi birtokot vásárolta meg tőlük,⁹⁶ esetleg szintén az üzleti tevékenységgel hozhatjuk összefüggésbe. Az értékes birtok eladásából származó bevételt akár forgótőkeként is használhatták ügyleteik során. Természetesen ez pusztán hipotézis, mivel közvetlen forrásokkal nem igazolható. Az azonban az elmondottak alapján leszögezhető, hogy mind a váradi püspök, mind pedig prépostja egyházi jövedelmeiket is felhasználták üzleti tevékenységük során.

⁹⁰ TEKE 1995b, 209.

⁹¹ MNL OL DF 289084, regesztája: ZsO IX. 590. sz.

⁹² FRAKNÓI 1899, 22.

⁹³ Az ezüstmárka és az aranyforint 1:4-es arányára lásd: KIRSCH 1894. LXXIII.; ENGEL 1990. – Sabine Weiss szerint a kurzus V. Márton pápasága idején 1:5 volt. WEISS 1994. 419. 217. jz. – A prépostságok korabeli jövedelmére lásd: MÁLYUSZ 2007, 81-82.

⁹⁴ LUKCSICS 1931-1938, II, 851. sz.

⁹⁵ 1420. május 24.–1422. május 15.: C. TÓTH 2013, 68.

⁹⁶ PRAJDA 2011, 104. Andrea Scolari végrendeletében Konrádot ugyan nem említi név szerint, azonban közvetve utalást tett rá és fivérére a vásárlás kapcsán: „*in possessione mea, cuius nomen est Vichio maggio, quam emi ab illis Gherardinis*”. MNL OL DF 289064, fol. 289r; BALOGH 1923-1926, 186.

Úgy tűnik, hogy Konrád üzleti kapcsolatban állt a szintén firenzei származású Lamberteschi-fivérekkel is,⁹⁷ amelyet alátámaszt, hogy a váradi prépostság javadalmának kezeléséről Andrea Scolari számára kiállított nyugtát tanúként Piero szignálta.⁹⁸ Andrea és Bernardo Lamberteschi szövet- és selyemkereskedelemmel foglalkoztak, kiterjedt üzleti kapcsolataik révén a korabeli Európa fontosabb piacain jelen voltak. Andrea fiai, köztük az említett Piero 1419-ben érkeztek Magyarországra, hogy apjuk árujával kereskedjenek. A Kárpát-medencében kockázatos üzleti vállalkozásokba kezdtek, s komoly tartozásokat halmoztak fel. Üzletfeleik között találjuk természetesen a Scolari család tagjait is, sőt Giovanni és Piero Lamberteschi a Váradon élő firenzei közösség tagjai voltak. Ezek alapján pedig kétségtelen, hogy ők is a váradi és erdélyi olasz üzleti körhöz tartoztak.⁹⁹

A Magyarországon élő és dolgozó népes firenzei közösség életében döntő változások következtek be legfőbb támogatójuk, Filippo Scolari 1426-os halálát követően. A Váradon élők helyzetét tovább nehezítette, hogy az említett évben elvesztették közvetlen patrónusukat, Andrea püspököt, s ugyancsak ebben az esztendőben távozott az élők sorából Filippo öccse, Matteo is. Jóllehet a váradi püspöki székből Andreát követő Giovanni Melanesi megpróbálta honfitársai érdekeit a királyi udvarban is képviselni, 1427-es korai halála ebben megakadályozta. Ezt követően több firenzeivel, így a Lamberteschi fivérekkel, Giovannival és Niccolòval együtt az uralkodó parancsára Currado Cardinit is fogságba vetették.¹⁰⁰ A Lamberteschi testvérek hírhedten rossz adósok voltak, nagyon nehezen tudták tőlük partnereik behajtani kintlévőségüket. Minden bizonnyal a politikai okok mellett e körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a Scolari-rokonság „magyar ágának” kihalását követően az uralkodó bebörtönöztette őket.¹⁰¹ A velük minden bizonnyal üzleti kapcsolatban álló Currado fogságba vetésének hátterében ugyancsak politikai és gazdasági okok állhattak. Nyilván a háttérben a Scolari-érdekkörrel szemben állók törekvései is sejthetők. Jól mutatja mindezt, hogy 1428-ban a király Filippo Scolari két unokaöcsétől elvette a sókamarak kezelését.¹⁰²

A köztársaság 1427 nyarán követséget küldött a budai udvarba, azzal a céllal, hogy egyrészt a magyar király és Firenze szövetségét

⁹⁷ A család Magyarországon érdekeltséggel rendelkező tagjaira lásd: ARANY 2007, 510-412.; ARANY 2014, 210-211.

⁹⁸ MNL OL DF 289084.

⁹⁹ TEKE 1995b, 199.; ARANY 2007, 510-512.; ARANY 2009, 162-163. – Az Erdélyben működő olaszokra lásd: DRASKÓCZY 1994. – A váradi püspöki székhelyen kialakult firenzei diaszpórára lásd: PRAJDA 2013.

¹⁰⁰ TEKE 1995b, 207.

¹⁰¹ PRAJDA 2010, 323.

¹⁰² ARANY 2007, 532, 534.

megerősítsék,¹⁰³ másrésről pedig a Kárpát-medencében élő és dolgozó toszkán kereskedők és Zsigmond elmérgesedett viszonyát tereljék ismét nyugodt mederbe.¹⁰⁴ A Magyarországon élő firenzeiek elleni retorziók politikai háttérében a velencei–firenzei liga Milánói Hercegség elleni háborúja állt, amely konfliktusban a magyar és római király utóbbi felet támogatta. A tervezett itáliai béke megteremtésében – mások mellett – Konrád prépost is szerepet kapott, ugyanis 1427 tavaszán Zsigmond azzal a megbízással küldte szülővárosába, hogy a Signoriával folytasson tárgyalásokat a harcok lezárása érdekében. Minderről a köztársaság Budára indított diplomatáinak, Piero di messer Luigi Guicciardini és Luca di messer Maso degli Albizzi számára összeállított követutasítás tudósít.¹⁰⁵ Cardini május végén–június elején kaphatta kézhez Firenzében az uralkodó újabb mandátumát. Zsigmond ekkor azzal bízta meg, hogy utazzon Rómába, s folytasson tárgyalásokat V. Márton pápával a király tervezett római utazásának előkészítése kapcsán.¹⁰⁶ A prépost küldetését azonban nem koronázta siker, a lombardiai háborúskodás kisebb megszakításokkal a század derekáig (1454) tartott, Luxemburgi Zsigmond tervezett Romzugjára pedig csak évekkel később került végül sor (1433). A Guicciardini vezette diplomáciai misszió is csak részsikereket ért el. Zsigmond ugyan nem indított hadjáratot Itáliában, ám a bebörtönzött honfitársai továbbra is fogságban maradtak.¹⁰⁷

Nem ismert, hogy Cardini pontosan mikor érkezett haza Itáliából, azonban az uralkodó haragját ő sem kerülhette el. Guicciardini 1427. december 5-én, Zimonyban írt jelentésében beszámolt a firenzeieket sújtó intézkedésekről, így többek között arról, hogy november 20-a táján elfogták Giovanni és Niccolò Lamberteschit, javaikat konfiskálták; Váradon pedig három firenzeit, valamint Konrád mestert és testvérét vetették fogságba; az uralkodó engedélye nélkül a latinok, köztük a firenzeiek nem hagyhatják el az országot.¹⁰⁸ A prépost letartóztatásának körülményeiről szintén a

¹⁰³ A külpolitikai háttér részleteire lásd: TEKE 2000.

¹⁰⁴ PRAJDA 2012, 8.

¹⁰⁵ 1427. június 22.: „et della benigna et grata expositione in volere levare le diffensioni, che erano fralle Signoria della lega, et il duca di Milano, et ultimamente di quello che con smisurato amore et affectione, in nome della sua invictissima serenità expuose et conforto il venerabile suo ambasciadore messer Currado preposto di Varadino, dimonstrando il sommo desiderio, che la sancta sua corona ci alla pace et quiete universale et d'Italia et il piacere et gaudio ebbe, quando fu certificati della pace conchiuso fralla felice lega da una parte et il duca di Milano dell'altra parte” – SIMONYI I, 262. sz. (754.)

¹⁰⁶ RTA IX. 15. és 2. jz. – Az utazást előkészítő tárgyalásokra összefoglalóan lásd: HOENSCH 1996, 339–340. – Megjegyzendő, hogy itt tévesen János néven szerepel a váradi prépost.

¹⁰⁷ TEKE 2000, 566.

¹⁰⁸ „Era di nuovo a di' XX o circha del pasato Nicholò e Giovanni Lamberteschi furono presi, sendo doo' é il Re e inserrati e confischati tutti i loro beni. [...] E così a Varadino son presi tre Fironetini l'erano per niente, e secondo mi disse messer Currado proposto di Varadino tocha al fratello. E più d'

firenzei követ december végi leveléből értesülünk. E szerint az uralkodótól hazatérő klerikust a király parancsára az újonnan kinevezett váradi püspök, Kusalyi Jakcs Dénes börtönözte be.¹⁰⁹ Mindebből arra következtethetünk, hogy küldetéséből hazatérve a királynak referált, aki 1427 őszétől a Délvidéken, főként Nándorfehérváron és környékén tartózkodott.¹¹⁰ A követjelentésekből úgy tűnik, hogy évekig tartott a váradi klerikus kálváriája, annak ellenére, hogy a köztársaság mindent elkövetett kiszabadítása érdekében. A neves humanista, Poggio Bracciolini is tollat ragadott, s az uralkodóhoz intézett levelében igyekezett a király földije iránti haragját valamelyest enyhíteni.¹¹¹ 1431. március 22-én, a firenzei Signoria a megválasztott IV. Jenő pápához (1431-1447) delegált követei számára küldött instrukció szerint a váradi prépost kiszabadítása ügyére is fel kellett hívniuk a Szent-
 atya figyelmét.¹¹² A firenzeiek minden kísérlete ellenére Zsigmond király haragja nem enyhült, sőt 1432 őszén elrendelte az Arno-parti város Magyar Királyság és a Német-római Birodalom területén élő polgárainak letartóztatását és javaik lefoglalását.¹¹³ Ezt követően a helyzetét az országban veszélyesnek érző Scolari rokon, Giovanni de Buondelmonti kalocsai érsek kíséretével Itáliába igyekezett, ám útközben a Cilliek fogságba ejtették, kincseit elvették. A pápa az uralkodóhoz és a Cilleikhez címzett levelekkel, illetve az ügyben küldött diplomatákkal sem ért el eredményt, a főpap csak Zsigmond halálát követően szabadult ki.¹¹⁴

A korunkra maradt források alapján valószínűnek tartom, hogy Konrád valamikor 1433 folyamán nyerte vissza szabadságát. Véleményem

sentito che a tutti i confini del reame son lettere, che niuno Latino sia lasciato uscire fuori del Reame senza lettere del Re. Questo nome di Latini tutto importa a' Fiorentini." – SIMONYI II. 29. sz. (94-95.)

¹⁰⁹ „Messer Curado proposto di Varadino, quando tornò dal Re ebbe da lui chativa achoglienza e poi chome fu a Varadino il veschovo, per lettere del Re il prese e l'ac in charchiere." – Uo. II. 31. sz. (110-111.)

¹¹⁰ ENGEL – C. TÓTH 2005, 122.

¹¹¹ FRAKNÓI 1879, 18.

¹¹² „Anchora raccomandate in spezialità di messer Currado, proposto de la chiesa di Varadino, il quale fu preso et disfatto da lo imperadore et tunne ragione tale che meritamente ei muove a supplicar per lui. Di questo messer Currado et di sua facienda prenderete informatione da Schiatta Ridolfi et aiute retete (?) appresso il Sancto Padre, quanto vi sia possibile." – SIMONYI I. 85. sz.

¹¹³ A Signoria 1432. november 20-án kelt, a birodalmi választófejedelmekhez és a magyar előkelőkhöz címzett levelében a következőket olvashatjuk: „Devenit enim ad manus nostras copia litterarum, quas serenissimus dominus imperator ad captivationem et depredationem civium Florentinorum ad partes Alamanie et Hungarie destinabat. [...] Nos igitur primo et ante omnia quam contra Deum et contra conscientiam et contra bonos mores et contra humanitatem ipsam sit homines innocentes et inscios, qui per Alamaniam et Hungariam negotiantur, pro iis quo in Italia ab aliis facta dicuntur, capi, carcerari et bonis spoliati et in predam permitti, potere omnibus arbitramur." – Uo. 82. sz. (319.)

¹¹⁴ FRAKNÓI 1901-1903, II. 27-28.

szerint Zsigmond május végi római koronázását követően kerülhetett minderre sor. Ezt látszik alátámasztani Cardini két, egyaránt 1433 augusztusában az Apostoli Kancellárián szignált folyamodványa is. Az elsőben szabad végrendelkezés jogát,¹¹⁵ míg a másodikban váradi prépostságának és kanonoki stallumának más egyházi javadalomra történő elcserélésére kérte.¹¹⁶ Ez utóbbi alapján pedig arra következtethetnénk, hogy végleg el kívánta hagyni Váradot, amely óhaj az őt és a helyi firenzei diaszpórát ért sérelmek okán teljesen érthető. E ponton fordítsuk immár figyelmünket Konrád – az előzőekben már több alkalommal említett – magyar egyházi javadalmaira.

„Io Churado di Piero Cardini preposto di Varadino”¹¹⁷

Konrád első (ismert) egyházi beneficiuma a váradi székeskáptalan olvasókanonoki méltósága volt, amelyet 1411 és 1422 között viselt.¹¹⁸ A lektorátus a magyar káptalanok hierarchiájában – eltérően az Európa más régióiban működő kanonoki közösségek gyakorlatától – a testületet irányító prépost után következett, azaz a második legtekintélyesebb javadalomnak számított. Irányítása alá tartozott a székesegyházi iskola, valamint a káptalan hiteleshelyi kancelláriája egyaránt.¹¹⁹ E jelentős beneficiumot minden kétséget kizáróan Andrea Scolari váradi püspöknek köszönhette. Az említett olvasókanonoki stallum elnyerésének időpontja viszonylag pontosan meghatározható. Egy 1410. december 31-én, privilegiális formában kiállított oklevél méltóságsorában ugyanis még betöltetlenként tüntették fel e dignitást (*lectoratu vacante*),¹²⁰ egy 1411. január 5-én keltezett hiteleshelyi diplomában azonban már Konrád neve (*Conrardo* alakban) szerepel lektorként.¹²¹ Érdekes jelenséget figyelhetünk meg lektori méltóságviselése első éveiben, ugyanis Konrád mellett egy bizonyos László is e stallum birtokosaként tűnt fel.¹²² 1412. február 2-án még Konrád nevét olvashatjuk egy a váradi káptalan által kibocsátott okirat *series dignitatum*ában,¹²³ ugyanazon év május 12-

¹¹⁵ 1433. augusztus 14.: „[...] de quibuscumque bonis ad eam etiam ratione beneficiorum suorum ecclesiasticorum que obtinet ex expectat procurentibus disponere et testari libere et licite possit dignemini plenam et liberam concedere facultatem” – ASV Reg. Suppl. vol. 288, fol. 20v; rövid kivonata: LUKCSICS 1931-1938, II. 298. sz.

¹¹⁶ 1433. augusztus 26.: Uo. fol. 75rv; regesztája: LUKCSICS 1931-1938, II. 305. sz.

¹¹⁷ MNL OL DF 289085.

¹¹⁸ KRISTÓF 2014, 196 (32. sz.).

¹¹⁹ A káptalani iskolákra lásd: BÉKEFI 1910; a hiteleshelyekre lásd: ECKHART 2012; a magyar káptalanokra áttekintően további irodalommal lásd: FEDELES 2011.

¹²⁰ MNL OL DF 282820.

¹²¹ MNL OL DF 209793.

¹²² BÉKEFI 1910, 152.

¹²³ MNL OL DL 9880.

én pedig már *Ladizlaus lector vicarius in spiritualibus generalis* szerepel egy közhitelű oklevélben.¹²⁴ Az említett László 1412. január 17-én tűnt fel első alkalommal a váradi püspök lelki ügyekben általános helynökeként a forrásokban,¹²⁵ míg utolsó ismert, vikáriusként kibocsátott oklevele – amelyben úgyszintén lektorként nevezte meg magát – 1415. május 10-én kelt.¹²⁶ Némileg bonyolítja a helyzetet, hogy 1414. május 4-én ismét Konrád mestert nevezte meg a kanonoki testület olvasókanonokként egy hiteleshelyi privilégiumban.¹²⁷ Bunyitay Vince, a váradi püspökség monográfusa e szokatlan jelenséggel kapcsolatban a következőt feltételezte: „Lehet egyébiránt, hogy az idézett két évet külföldön, talán épen valamely egyetemen töltötte.”¹²⁸ E hipotézisnek azonban meglehetősen csekély a valószínűsége, ugyanis a korszak általános gyakorlata szerint az egyetemi tanulmányok finanszírozásának egyik kedvelt módja éppen a költségeket fedező *sine cura* javadalmak adományozása volt.¹²⁹ Konrád valóban járt egyetemre, hiszen kánonjogi doktori fokozattal rendelkezett, azonban sem tanulmányai idejéről, sem pedig helyéről nem rendelkezünk közelebbi ismeretekkel. Kézenfekvőnek tűnik, ám adatok hiányában csak valószínűsíthető, hogy Itáliában képezte magát. Mindössze egyetlen alkalommal, 1439 novemberében tűntették fel *doctor decretorum* címét,¹³⁰ amely arra utalhat, hogy valamikor az 1430-as években, kiszabadulását követően mélyíthette el tudását. Végeredményben tehát további adatok hiányában sajnos nem adható egyértelmű válasz a lektori méltóság viselésével kapcsolatos szokatlan jelenségre. 1422. május 5-én szerepel utolsó alkalommal olvasókanonokként,¹³¹ ezt követően immár patrónusa támogatásával a székesegyházi kanonoki közösség élére került.

A váradi préposti méltóságért 1421 őszén személyesen nyújtott be folyamodványt Rómában. Sajnos e szupplikáció szövege nem ismert, ám egy, ugyancsak e javadalom elnyerésével kapcsolatos kérvényének kópiája fennmaradt a vatikáni regisztersorozat egyik kötetében. Ebből megtudjuk,

¹²⁴ MNL OL DF 243920.

¹²⁵ MNL OL DL 38277.

¹²⁶ MNL OL DL 43281. Őt egy bizonyos Péter váradi kanonok követte e hivatalban 1416 és 1425 között. MNL OL DL 50285, DL 72 414. – Itt jegyzem meg, hogy a korábbi szakirodalomban szereplő állítás, miszerint Konrád 1411-ben váradi vikárius lett volna, forrásokkal nem támasztható alá. Vö. KRISTÓF 2001, 68.; KRISTÓF 2014, 196.

¹²⁷ MNL OL DL 10210, 31122.

¹²⁸ BUNYITAY 1883-1935, II. 49. Ezt fogadta el Kristóf Ilona is. KRISTÓF 2014, 196.

¹²⁹ Erre lásd: TONK 1979; KOVÁCS 1983; FEDELES 2005, 101-111.; KÖRMENDY 2007; C. TÓTH 2015; KRISTÓF 2017.

¹³⁰ ASV Reg. Suppl. vol. 364, fol. 87v; rövid tartalmi kivonata: LUKCSICS 1931-1938, II, 657. sz.

¹³¹ MNL OL DF 105 490.

hogy a váradi prépostság mellett ekkor egy zágrábi kanonoki stallumot is kapott, mivel azonban a pápai províziós bullában egyik beneficium értékét (értsd éves jövedelmét) sem tüntették fel, a kinevező okirat módosítását kérte.¹³² A kinevezés tényét rögzítő pápai bulla nem marad korunkra, ám ennek ellenére préposti méltóságviselésének kezdete viszonylag pontosan meghatározható. Amint fentebb említettem, 1422. május 15-én tüntették fel nevét lektorként utoljára, míg június 2-án már prépostként állította ki püspöke számára a méltóságból származó jövedelmek adományázását igazoló nyugtát.¹³³ Ezt követően egészen haláláig állt a váradi székesegyház kanonoki közösségének élén, javadalmától még fogsága idején sem fosztották meg. E méltóság birtokában a magyar egyházi középhétreget elítjébe került, amely egyrészt presztízsből, másrészt egzisztenciális szempontból is jelentős előre lépésnek számított. A váradi préposti stallum az évi 250 forintra becsülhető jövedelmével az 54 magyar káptalan előjáróinak rangsorában az igen előkelő hatodik helyet foglalja el.¹³⁴ Préposti jövedelmeit kiegészítették a zágrábi kanonoki stallumából, valamint a váradi káptalanban 1427 tavaszáig ugyancsak kézben tartott további kanonoki prebendából származó jövedelmek. Utóbbi esetében ezt 60 aranyforintra taksálták.¹³⁵ Mindez kiegészült az üzleti tevékenysége során keletkezett, valószínűleg az egyházi javadalmaiból származó összegek nagyságrendjét jelentősen meghaladó bevételekkel. Valószínűleg nem járunk távol a valóságtól, ha azt feltételezzük az elmondottak alapján, hogy a firenzei klerikus megtalálta számításait Magyarországon.

Amint tanulmányom elején utaltam rá, a kánonjogi előírások szerint az egyházi javadalmak birtoklását az alszerpapi ordó felvételéhez kötötték. Az egyházi rend fokozatai közül ez választóvonalat képezett, ugyanis míg az alacsonyabb grádusok (*quatuor minores*) nem írták elő a cölibátust, a *subdiaconatus* elnyerésekor már ezt is vállalni kellett. Ezt követően az egyházi pálya mellett magukat véglegesen elkötelezők, amennyiben elérték a

¹³² 1421. November 28.: „*Verum Pater Sancte, quia ex signatura premissae supplicationis obstantibus regulis cancellarie vestre prepositura ac canonicatus et prebenda predicti propter excessivum valorem non veniunt, dignetur S. V. litteras super huiusmodi gratia conficiendas in cancellaria vestra expediri mandare sibi de ipsis prepositura ac prebenda iuxta eiusdem supplicationis tenorem misericorditer providere premissis regulis ac aliis ordinationibus apostolicis ceterisque contrarium non obstantibus quibuscunque. Fiat O. Datum Rome apud Sanctum Petrum quarto Kalendas Decembris anno quinto.*” – ASV Reg. Suppl. Vol. 158, fol. 52rv; kiadása: LUKINOVIĆ 1994, 40. sz.

¹³³ MNL OL DF 289084.

¹³⁴ FEDELES 2005, 154. – A magyar káptalanok felsorolását lásd: FEDELES 2011, 185-187.

¹³⁵ 1427. április 21-én kelt V. Márton bullája, amelyben elrendelte Ózfalui Márton beiktatását abba a váradi kanonoki javadalomba, amely „*per liberam resignationem dilecti filii Conradi Cardini ipisus ecclesie canonici*” vált üressé, s a püspök, a már említett Márton adományozott. ASV Reg. Lat. vol. 272, fol. 2r-3r; rövid kivonata: LUKSICS 1931-1938, I. 930. sz.

megfelelő életkort és megfelelő felkészültséggel rendelkeztek, magukat szerpappá (*diaconus*), majd pedig áldozópappá (*presbiter*) szenteltethették.¹³⁶ Konrád végérvényesen az egyházi pályafutás mellett döntött, s hivatásához illően – jóllehet nem ez volt a korszakban az általános gyakorlat – az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette. Ennek részleteit nem ismerjük, ám az tény, hogy 1433 augusztusában már áldozópapként nyújtotta be kérvényét Rómában.¹³⁷

Konrád pályafutásában jelentős törést okoztak az országban élő firenzeieket súlytó rendelkezések, amint láthattuk. Jóllehet préposti javadalmát nem vesztette el, azonban hosszú ideig fogságban volt. Szabadulását követően benyújtott folyamodványai azt sugallják, hogy az őrizetben töltött évek megtörték a talján klerikust. Szabad végrendelkezésére vonatkozóan nyújtott be kérvényt, s el kívánta hagyni Szent László városát, amely város több mint két évtizeden át otthonaként szolgált. Fő támogatója, Andrea püspök halála, majd a városban élő latin kolóniát ért atrocitások következtében honfitársai, üzlettársai és barátai sem tértek többé vissza, s korábbi üzleti tevékenységét ő sem folytathatta. E kedvezőtlen körülmények pedig őt is távozásra készítették. Zsigmond király bizalmát sem nyerte többé vissza, így esélye sem volt a váradi püspöki méltóság elnyerésére, amely közel három esztendőn át (1432-1435) betöltetlen maradt.¹³⁸ Az uralkodó számára pedig rendkívül fontos volt a váradi püspöki központ, hiszen az ottani székesegyházban kívánt temetkezni, Szent László sírja közelébe, akinek kultuszát kiváltképp támogatta.¹³⁹

Úgy tűnik, hogy élete végén anyagi gondok is gyötörték az egykori üzletembert. 1438-ban a prépostsághoz tartozó, Hidaspalotának nevezett kőházat (*domum lapideam Hydaspalota*) vesztette el azért, mivel az ingatlant azaz a feltétellel kapta egykor, hogy annak állagát megóvja, s minden pénteken szentmisét mutasson be Krisztus szenvedésének emlékére (*singulisque sextis feriis unam missam de passione Salvatoris nostri Ihesu Christi legi facere deberet*). Minthogy azonban a ház teljesen romos állapotba került (*domus donata predicta ad totalem ruinam tendebat*), a püspök felszólította a prépostot az épület renoválására (*post requisitionem per eum factam Corrado prefate ecclesie preposito ut eam repareret*). Miután Konrád prépost erre azt válaszolta, hogy bizonyos okok miatt a javításokat nem tudja elvégezni (*post ipsius Corradi responsionem quod ex certis tunc expressis per eum causis cura reparationem predictam intendere non potere*), visszaadta azt a püspöknek, aki a káptalan

¹³⁶ Ennek részleteire lásd: FEDELES 2017b, 53-57.

¹³⁷ „dictus orator quatinus sibi qui etiam presbiter est” – ASV Reg. Suppl. vol. 288, fol. 20v.

¹³⁸ 1435-ben Korcsulai János ferences szerzetes került a püspöki székbe, aki 1440 áprilisáig irányította az egyházmegyét. ENGEL 1996, I. 77.

¹³⁹ FEDELES 2012; HORVÁTH 2018.

belegyezésével a szintén itáliai Iohannes de Soros váradi lakosnak és örököseinek adományozta az épületet.¹⁴⁰ A Konrád által említett bizonyos okok, kétséget kizáróan anyagi jellegűek lehetnek. Mindezt alátámasztja a következő év novemberében benyújtott folyamodványa, amelyben préposti méltósága mellett egy további egyházi javadalom birtoklására kért engedélyt. Kérését azzal indokolta, hogy jövedelmei nem elégségesek ahhoz, hogy a királyi udvar szükségleteire 50–60 lovat tartson.¹⁴¹ Nem ismert, hogy valóban hozzájutott-e egy újabb egyházi javadalomhoz, így annyi bizonyos, hogy élete alkonyán – a zágrábi kanonoki stallum időközbeni elvesztését követően – mindössze a váradi préposti méltóságot tartotta kézben.

Utolsó alkalommal egy a váradi székeskáptalan által 1440. november 15-én kiadott oklevél méltóságsorában olvashatjuk *Conradus prepositus* nevét.¹⁴² Valamikor ezt követően, valószínűleg 1441 folyamán hunyhatott el. 1442 márciusában IV. Jenő pápa a Konrád halála folytán megüresedett váradi préposti méltóságot a hozzátartozó javadalommal együtt Branda sabinai püspöknek adományozta.¹⁴³

A Currado di Piero Cardini életéről korunkra maradt apró mozaikok egy lineárisan felfelé ívelő, majd hirtelen derékba törő pályafutás körvonalait tárják elénk. A 15. század első negyedében a magyar királyi udvarban rendkívül befolyásos Filippo Scolari és családja, kiváltképp Andrea váradi püspök támogatását élvező, s talán a famíliával rokonságban álló ifjú firenzei klerikus Váradon, Szent László városában a székesegyház kanonoki testületének lektora, majd előljárója lett. Patrónusai révén a pápai akolitusi és apostoli kollektori kinevezést kapott, s így a tágabb pápai udvartartás tagjává vált. Mindemellett tehetséges üzletemberként bekapcsolódott a magyar-itáliai távolsági kereskedelembe, püspökével közös vállalkozást működtetett. A szövetkereskedelem mellett pénzügyleteket is folytatott, számos alkalommal intézte magyar, elsősorban váradi ügyfelei pénzügyeit az Apostoli Kamarában. Az 1420-as években szinte folyamatosan úton volt Várad, Firenze és Róma között, s az üzleti ügyei mellett Zsigmond király megbízásából diplomáciai feladatokat is ellátott. Lineárisan felfelé ívelő karrierje azonban pártfogói halálával megtört. Több Magyarországon élő

¹⁴⁰ ASV Reg. Suppl. vol. 347, fol. 193rv; rövid kivonata: LUKCSICS 1931-1938, II. 562. sz.

¹⁴¹ ASV Reg. Suppl. vol. 364, fol. 87v; rövid kivonata: LUKCSICS 1931-1938, II. 657. sz.

¹⁴² MNL OL DF 281299.

¹⁴³ FRAKNÓI 1899, 22. Rövid regesztája: LUKCSICS 1931-1938, II. 735. sz. 1442. december 12-én a káptalan már János nevét tüntette fel egy hiteleshelyi oklevelének méltóságsorában. MNL OL DL 13688.

honfi- és üzlettársával együtt ő is a politika áldozatává vált, s 1427-ben királyi parancsra őrizet alá került. Préposti javadalmát ugyan megtarthatta, azonban szabadulását követően nem tudta visszanyerni az uralkodó bizalmát, így a püspöksüveg, amely pályafutása csúcsát jelenthette volna, elérhetetlennek bizonyult számára. Élete alkonyán anyagi gondokkal küzdött, s az egykor szebb napokat látott sikeres üzletember megtörtén tengette mindennapjait, s immár nem „pöffeszkedett” a Hidaspalotában.¹⁴⁴

Bibliográfia

Források

ARTNER 2004 = „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”, Összegejtötte és kiadásra előkészítette: Artner Edgár, közreadja: Szovák Kornél – Török József – Tusor Péter, (*Collectanea Vaticana Hungariae I/1*), Budapest–Róma, 2004.

ASRo = Archivio di Stato di Roma (Róma)

ASRo Camerale = ASRo Fondo Camerale

ASV = Archivio Segreto Vaticano (Città del Vaticano)

ASV Arm XXXIII = ASV Armadio XXXIII

ASV Cam. Ap. Div. Cam. = ASV Camera Apostolica, Diversa Cameralia

ASV Cam. Ap. Intr. et Exit. = ASV Cam. Ap. Introitus et Exitus

ASV Reg. Suppl. = ASV Registra Supplicationum

ASV Reg. Vat. = ASV Registra Vaticana

BP = Bullarium Poloniae III, 1378-1417. Ediderunt et curaverunt Sulkowska-Kuraś, Irena – Kuraś, Stanisław. Romae, 1988.

CAMERALIA = Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae I. (Obligationes, Solutiones), II. (Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obl. part., Legationes, Varia, Taxae). Szerk. † Lukcsics József – Tusor Péter – Fedeles Tamás, (*Collectanea Vaticana Hungariae I/9-10*) Budapest–Róma, 2014.

COMMISSIONI = Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il comune di Firenze dal MCCCXCIX al MCCCCXXXIII, vol. I. Firenze, 1867.

FEJÉR 1829-1844 = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI, ed. Fejér, György. Buda, 1829-1844.

FRAKNÓI 1899 = Fraknói Vilmos, Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Budapest, 1899.

¹⁴⁴ „A Hidas-palotában, régi, Domonkossal közös otthonában most egy bizonyos Curradi di Piero Cardini pöffeszkedett, aki nem sokkal ezelőtt lett nuncius, és jelenleg az olvasókanonok tisztségét is betöltötte.” – olvashatjuk egy közelmúltban megjelent történelmi regényben. BÖKÖS 2015, 312.

LAKATOS 2018 = Regesta Supplicationum 1522-1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények. Feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta: Lakatos Bálint. (*Collectanea Vaticana Hungariae I/16*) Budapest-Róma, 2018.

LUKCSICS 1931-1938 = Lukcsics Pál (szerk.), XV. századi pápák oklevelei I-II. (*Monumenta Hungariae Italica 1-2*) Budapest, 1931-1938.

LUKINOVIC 1994 = Monumenta historica episcopatus Zagradiensis, ed. Lukinović, Andrija, vol. VI. (*Croatica christiana – Fontes 4*) Zagreb, 1994.

MVH = Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár, series I, tom. I-VI. Budapestini, 1887-1891.

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

MNL OL DF = MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény

MNL OL DL = MNL OL Diplomatikai Levéltár

MPV = Monumenta Poloniae Vaticana, IX. Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373-1375. Edidit Stanislaus Sczur. (*Acta Camerae Apostolicae Volumen III*) Cracoviae, 1994.

RICHTENTAL 1483 = Richtental, Ulrich von, Concilium zu Constencz. Augsburg 1483.

(<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000/0001/thumbs>, utolsó letöltés: 2018. július 17.)

RTA = Deutsche Reichstagsakten. Ältere Reihe, Bd. 9 (1427-1431). Hrsg. v. Weizsäcker, Julius, Gotha, 1887.

SIMONYI = Florenzi Okmánytár – Simonyi Ernő másolatai. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára Ms 4994

THEINER 1859-1860 = Theiner, Augustinus (ed.), Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia I-II. Roma, 1859-1860.

TKALČIČ 1889 = Tkalčić, Ivan Krstitelj, Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba prijestolnice kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske (Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae I) Zagreb, 1889.

UGINET 1975 = Le liber officialium de Martin V, publié par Uginet, François-Charles. (*Ministero per i Beni Culturali e Abientali Pubblicazioni degli Archivi di Stato, Fonti e Sussidi VII*) Roma, 1975.

ZsO = Zsigmond-kori oklevéltár I-XIII (1387-1426), szerk. Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Neumann Tibor – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3-4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.) Budapest, 1951-2017.

Feldolgozások

ARANY 2007 = Arany Krisztina, Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370-1450). *Fons* 14. (2007) 483-549.

- ARANY 2008 = Arany Krisztina, Firenzei-magyar kereskedelmi kapcsolatok a 15. században. In: *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Szerk. Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Budapest, 2008. 277-297.
- ARANY 2009 = Arany Krisztina, Apák, fiúk, fivérek, üzleti partnerek. A XV. század első felében Magyarországon dolgozó firenzei családok együttműködési formái. *Fons* 16. (2009) 157-190.
- ARANY 2014 = Arany, Krisztina, Florentine Families in Hungary in the First half of the Fifteenth Century. (Kéziratos PhD-értekezés) Budapest, 2014.
- BALOGH 1923-1926 = Balogh Jolán, Andrea Scolari nagyváradi püspök mecénási tevékenysége. *Archeológiai Értesítő* 40. (1923-1926) 205-220.
- BEINHOFF 1995 = Beinhoff, Gisela, Die Italiener am Hof Kaiser Sigismund (1410-1437). Frankfurt a. M., 1995.
- BÉKEFI 1910 = Békefi Remig, A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1910.
- BLACK 2007 = Black, Robert, Education and Society in Florentine Tuscany. Teachers, pupils and Schools, c. 1250-1500, vol. I, (*Education and Society in the Middle Ages and Renaissance* 29) Leiden–Boston, 2007.
- BÖKÖS 2015 = Bökös Borbála, Pokoljárók. A Sárkányos rend. Második könyv. Gold Book 2015.
- BRANDMÜLLER 1991-1997 = Brandmüller, Walter, Das Konzil von Konstanz 1414-1418, I-II. Paderborn u.a., 1991-1997.
- BUNYITAY 1883-1935 = Bunyitay Vince, A váradi püspökség története I-IV. Nagyvárad, Debrecen, 1883-1935.
- CASSANDRO 1994 = Cassandro, Michele, I banchieri pontifici nel XV secolo. In: Gensini, Sergio (ed.): *Roma capitale (1447-1527)*. Pisa, 1994, 207-234.
- DESPY 1952 = Despy, Georges, Bruges et les collectories pontificales de Scandinavie et de Pologne au XIVe siècle. *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 27. (1952) 95-109.
- DRASKÓCZY 1994 = Draskóczy István, Olaszok a 15. századi Erdélyben. In: Draskóczy István (szerk.), *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére*. Budapest, 1994. 125-143.
- ECKHART = Eckhart Ferenc, Hiteleshelyek a középkori Magyarországon. (*Studia Notarialia Hungarica* 11.) Budapest, 2012.
- ENGEL 1990 = Engel Pál, Pénztörténeti problémák a 14. században. *Századok* 124. (1990) 25-93.
- ENGEL 2003 = Engel Pál, Ozorai Pipo. Ozorai Pipo emlékezete. In: Uő: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*, szerk. Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 247-301.
- ENGEL 1996 = Engel Pál, Magyarország világi archontológiája 1301-1437, I-II. (*História Könyvtár. Kronológiák, adattárak* 5) Budapest, 1996.

ENGEL – C. TÓTH 2005 = Engel Pál – C. Tóth Norbert, *Itineraria regum et reginarum (1382-1438)*. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 1) Budapest, 2005.

ESCH 1966 = Esch, Arnold, Bankiers der Kirche im großen Schisma. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 46. (1966) 277-398.

ESCH 1966 = Esch, Arnold, Florentiner in Rom um 1400. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 52. (1972) 476-525.

ESCH 1998 = Esch, Arnold, Überweisungen an die päpstliche Kammer aus den Diözesen des Reiches unter Einschaltung italienischer und deutscher Kaufleute und Bankiers. *Regesten der Vatikanischen Archivalien 1431-1475. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 78. (1998) 262-387.

FAVIER 1966 = Favier, Jean, *Les finances pontificales à l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378-1409*, (*Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome* 211) Paris, 1966.

FEDELES 2005 = Fedeles Tamás, A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354-1526). (*Tanulmányok Pécs történetéből* 17) Pécs, 2005.

FEDELES 2011 = Fedeles Tamás, Die ungarische Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen. In: *Kapituly v zemích koruny české a v uhrách ve středověku*, eds. Václav Ledvinka – Jiří Pešek. (*Documenta Pragensia Supplementa II*) Praha, 2011. 161-196.

FEDELES 2012 = Fedeles Tamás, „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várak kegyhelye a késő középkorban. In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk. Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 163-182.

FEDELES 2014 = Fedeles Tamás: A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában. In: *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris” Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából*, szerk. Bárány Attila – Pósnán László. Debrecen, 2014. 189-204.

FEDELES 2015 = Fedeles Tamás, „Isten nevében utazunk”. Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban. Pécs, 2015.

FEDELES 2017a = Fedeles Tamás, „Petrus Stephani collector apostolicus”. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás (*Collectanea Vaticana Hungariae I/15*) Budapest–Róma, 2017. 31-87.

FEDELES 2017b = Fedeles Tamás, Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén. In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi László (*Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis XVII*) Pécs, 2017. 51-104.

FEDELES 2018a = Fedeles Tamás, Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond-korában. In: *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről*. Szerk. Czeferner Dóra – Böhm Gábor – Fedeles Tamás. Pécs, 2018. 81-146.

FEDELES 2018b = Fedeles Tamás, Ad limina beatorum Petri et Pauli apostolorum: Magyar prelátságok szentszéki látogatásai a középkorban. In: Kincses Katalin Mária (szerk.): *Hadi és más nevezetes történetek: Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére*. Budapest, 2018. 117-132.

FEDELES – PRAJDA 2014 = Fedeles Tamás – Prajda Katalin, „Olyan vallásosan, szokásaiban és életmódjában olyan mértéktartóan élt” Adalékok Filippó Scolari és családja vallásosságához. *Történelmi Szemle* 56. (2014) 357-382.

FEJÉRPATAKY 1887 = Fejérpataky László, Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. *Századok* 21. (1887) 493-517, 589-609.

FELICI 1940 = Felici, Guglielmo, La Reverenda Camera Apostolica. Studio Storico-Giuridico. Roma, 1940.

FINK 1930-1931 = Fink, Karl August, Eine Strassburger Kollektorie aus dem Pontifikat Martins V. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 22. (1930-1931) 182-226.

FRAKNÓI 1879 = Fraknói Vilmos, Vitéz János esztergomi érsek élete. Budapest, 1879.

FRAKNÓI 1901-1903 = Fraknói Vilmos, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkal. I-III. Budapest, 1901-1903.

FRENSKEN 2015 = Frensen, Ansgar, Das Konstanzer Konzil. Stuttgart, 2015.

GUILLEMAIN 1991 = Guillemain, Bernard, Der Aufbau und die Institution der römischen Kurie. In: *Geschichte des Christentums. Religion – Politik – Kultur, Bd. 6. Die Zeit der Zerreißen (1274-1449)*. Hrg. v. Michel Mollat du Jourdin und André Vauchez. Deutsche Ausgabe bearbeitet und herausgegeben von Bernhard Schimmelpfennig. Freiburg i. Bg., 1991. 17-74.

HOENSCH 1996 = Hoensch, Jörg K., Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437. München, 1996.

HORVÁTH 2018 = Horváth Illés, „Váradra jöttünk a legszentebb László király sírjának és ereklyéinek meglátogatására”. Zsigmond és Szent László városa. In: *Fejezetek Erdély történetéről*. Szerk. Tóth Áron, Nagyvárad, 2018. 225-240.

JEDIN 1985 = Jedin, Hubert (Hgg.), Handbuch der Kirchengeschichte, III/2. Freiburg/Basel/Wien, 1985.

KIRSCH 1894 = Kirsch, Johann Peter, Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts. (*Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte Bd. 3*) Paderborn, 1894.

- KOVÁCS 1983 = Kovács Béla, Studensek, magisterek, doktorok az egri káptalanban. *Archivum* 11. (1983) 5-41.
- KOWALSKI 2011 = Kowalski, Marek Daniel, Rationes Iacobini de Rubeis, collectoris in Regno Poloniae (1426-1434). Rachunki Giacomina Rossiego, papieskiego kolektora generalnego w Polsce, z lat 1426-1434. *Studia Źródłoznawcze* 49. (2011) 61-96.
- KÖRMENDY 2007 = Körmendy Kinga, Studentes extra regnum 1183-1543. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználata 1183–1543. (*Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae* III. *Studia* 9) Budapest, 2007.
- KRISTÓF 2001 = Kristóf Ilona, A személyes kapcsolatok működése a váradi káptalanban 1440 és 1526 között. *Fons* 8 (2001) 67-84.
- KRISTÓF 2014 = Kristóf Ilona, Egyházi középélet a késő középkori Váradon (1440-1526), (*Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* 4) Pécs, 2014.
- KRISTÓF 2017 = Kristóf Ilona, Az egri kanonokok egyetemjárása (1385-1526). *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series: Sectio Historiae* 44. (2017) 437-448.
- MAYER 1923–1924 = Mayer Béla, Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végé. *Századok* 57-58. (1923-1924) 648-668.
- MÁLYUSZ 2005 = Mályusz Elemér, A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. Máriabesnyő–Gödöllő 2005. (reprint)
- MÁLYUSZ 2007 = Mályusz Elemér, Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 2007.
- PARTNER 1958 = Partner, Peter, The Papal State under Martin V. The Administration and Government of Temporal Power in the early Fifteenth Century. London, 1958.
- PARTNER 1990 = Partner, Peter, The Pope's Men. The Papal Civil Service in the Renaissance. Oxford, 1990.
- PRAJDA 2010 = Prajda Katalin, Levelező üzletemberek. Firenzeiek a Zsigmond-korban. *Századok* 144. (2010) 301-334.
- PRAJDA 2011 = Prajda Katalin, Rapporti tra la Repubblica Fiorentina e il Regno d'Ungheria a livello di diplomazia, migrazione umana, reti mercantili e mediazione culturale nell'età del regime oligarchico (1382-1434), che corrisponde al regno di Sigismondo di Lussemburgo (1387-1437). (Kéziratos PhD-értekezés) Florence, 2011.
- PRAJDA 2012 = Prajda Katalin, Egy firenzei követjárás útinaplója (1427). In: *Lymbus* 2011. Budapest, 2012. 7-16.
- PRAJDA 2013 = Prajda Katalin, Andrea di Filippo Scolari váradi püspök. Andrea Scolari váradi püspök (1409-1426) és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben In: *Táguló horizont. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek*

marosvásárhelyi konferenciájának előadásából, szerk. Kovács Zsolt – Orbán János. Marosvásárhely–Kolozsvár, 2013. 21-32.

PRAJDA 2017 = Prajda Katalin, Florentiness' Trade in the Kingdom of Hungary in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Trade Routes, Networks, and Commodities. *Hungarian Historical Review* 6. (2017): 36-58.

ROMANI 1948 = Romani, Mario, Pellegrini e viaggiatori nell'economica di Roma dal XIV al XVII secolo. Milano, 1948.

ROSSO 2018 = Rosso, Paolo, La scuola nel Medioevo. Secoli VI-XV. Roma, 2018.

ROOVER 1948 = Roover, Raymond de, The Medici Bank. Its Organization, Menagement, Operations and Decline. New York–London, 1948.

ROOVER 1963 = Roover, Raymond, The Rise and decline of the Medici Bank, 1397–1494. (*Harvard Studies in Business History* 21) Cambridge, 1963.

SALONEN – HANSKA 2013 = Salonen, Kirsi – Hanska, Jussi, Enterning a clerical Career at the Roman Curia, 1458-1471. Ashgate Press, 2013.

SCHUCHARD 2000 = Schuchard, Christiane, Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter. (*Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts Rom*, Bd. 91) Tübingen, 2000.

C. TÓTH 2012 = C. Tóth Norbert, A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt. *Gazdaság és Társadalom* 4. (2012) Különszám, 102-118.

C. TÓTH 2013 = C. Tóth Norbert, A székes- és társaskáptalanok prépost-jainak archontológiája 1387-1437. (*Subsidia ad historiam meffi aevi Hungariae inquirendam* 4) Budapest, 2013.

C. TÓTH = C. Tóth Norbert, Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 7) Budapest, 2015.

C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014 = C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor, A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421-1425). A szentszéki bíraskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezet és működése a XV. század elején. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 3) Budapest, 2014.

TEKE 1995a = Teke Zsuzsa, Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373-1403. *Történelmi Szemle* 37. (1995): 2. 129-150.

TEKE 1995b = Teke Zsuzsa, Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után 1404-1437. *Századok* 129. (1995) 195-214.

TEKE 2000 = Teke Zsuzsa, Firenze külpolitikája és Zsigmond. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc. Szeged, 2000. 559-569.

TONK 1979 = Tonk Sándor, Erdélyiek egyetemjárása a középkorban. Bukarest, 1979.

TUSOR 2014 = Tusor Péter, A konstanzi bulla "alkalmazása". A magyar királyi főkegyúri jog a 15-16. században. In: „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*” Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából, szerk. Bárány Attila – Pósan László. Debrecen, 2014. 219-241.

WEISS 1994 = Weiss, Sabine, Kurie und Ortskirche. Die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417-1431). (*Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom*, 76) Tübingen, 1994.